

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

«Бої за Іловайськ в серпні 2014 р.»

студента IV курсу, групи СОІз-41

предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Душенко Леонід Леонідович

Керівник:

Галицька-Дідух Тамара В'ячеславівна

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Міщук Андрій Іванович

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНА ТА ВІЙСЬКОВА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	9
РОЗДІЛ 2. ІЛОВАЙСЬКА ОПЕРАЦІЯ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	16
2.1. Бої за Іловайськ (6–23 серпня 2014 р.).....	16
2.2. Оточення та вихід українських військ (23–30 серпня 2014 р.): хід бойових дій і наслідки.....	31
РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	53
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ (НА МАТЕРІАЛАХ ДОСЛІДЖЕННЯ)	69
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
ДОДАТКИ	94

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АГС — автоматичний гранатомет станковий

БМД — бойова машина десанту

БМ-27 «Ураган» — реактивна система залпового вогню

БМП — бойова машина піхоти

БРДМ — бойова розвідувально-дозорна машина

БТГр — батальйонна тактична група

ВСрф — збройні сили російської федерації

ГАЗ-66 — радянська вантажівка військового призначення

ГШ — Генеральний штаб

ДНР — самопроголошена Донецька Народна Республіка

ЗІЛ-131 — радянська вантажівка армійського типу

ЗРК — зенітно-ракетний комплекс

ЗСУ — Збройні сили України

ІМР — інженерна машина розгородження

КП — командний пункт

МТ-ЛБ — багатоцільовий тягач легкий броньований

НЗФ — незаконні збройні формування

ОМБр — окрема механізована бригада

ПТУР — протитанкова керована ракета

РПГ — ручний протитанковий гранатомет

РСЗВ — реактивна система залпового вогню

рф — російська федерація

САУ — самохідна артилерійська установка

Т-64, Т-72Б3 — модифікації радянських/російських танків

УРАЛ — вантажівка радянського виробництва, широко використовувалась в армії

ВСТУП

Актуальність теми. Бої за Іловайськ у серпні 2014 р. є однією з ключових і водночас найтрагічніших подій російсько-української війни, що триває одинадцять років. Ця битва стала не лише переломним моментом у військових діях на сході України, а й показовим прикладом гібридної війни, що поєднує пряме військове вторгнення, інформаційні маніпуляції та політичний тиск. Події навколо Іловайська призвели до значних людських втрат, гострих суспільно-політичних дискусій та потреби глибшого переосмислення української безпекової політики. У контексті сучасної історичної науки вивчення боїв за Іловайськ має важливе значення з кількох причин. По-перше, воєнно-історичний аспект подій потребує об'єктивного аналізу на основі джерел, свідчень учасників, офіційних документів і незалежних розслідувань. По-друге, Іловайська трагедія має суттєвий вплив на формування національної пам'яті, громадянської ідентичності та культури вшанування героїв. По-третє, вона є прикладом незавершених суспільних діалогів про відповідальність, прозорість дій військово-політичного керівництва та правову оцінку дій агресора.

Особливої актуальності набуває розробка ефективних методичних підходів до вивчення теми Іловайської операції в ЗЗСО. В умовах реформування освіти, впровадження компетентнісного підходу та оновлення змісту історичної освіти важливо формувати в учнів здатність до критичного осмислення новітніх подій, аналізу джерел, співпереживання та усвідомлення історичної тягlosti. Вивчення боїв за Іловайськ як частини історії повсякденності, героїзму й трагізму водночас сприяє розвитку громадянської свідомості, патріотичного виховання та ціннісного ставлення до захисників України.

Таким чином, дослідження боїв за Іловайськ є важливим не лише для історичної науки, а й для суспільної пам'яті, освітнього процесу та національного самоусвідомлення в умовах триваючої війни.

Об'єктом дипломної роботи є російсько-українська війна 2014-2025 рр., а також інформаційна компетентність як ключовий чинник ефективного навчання.

Предмет дослідження – бої за Іловайськ в серпні 2014 р., а також методи і прийоми формування інформаційної компетентності учнів під час вивчення російсько-української війни (на матеріалах дослідження).

Мета дипломної роботи – з'ясувати історичні обставини, перебіг і наслідки боїв за Іловайськ у серпні 2014 року, а також розробити методичні підходи до вивчення цієї події в курсі новітньої історії України в закладах загальної середньої освіти з урахуванням сучасних підходів до навчання та формування інформаційної компетентності.

Розв'язання мети передбачило наступні **завдання**:

- встановити та проаналізувати причини початку боїв за Іловайськ, та їхню необхідність.
- визначити причини, хід та наслідки боїв за Іловайськ у контексті російсько-української війни, дослідити роль збройних формувань України та вплив зовнішнього втручання під час Іловайської операції;
- проаналізувати теоретичні засади поняття «інформаційна компетентність» у контексті сучасної історичної освіти;
- охарактеризувати методи і прийоми формування інформаційної компетентності учнів під час вивчення російсько-української війни (на матеріалах дослідження).

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від початку агресії рф лютому-березні 2014 р., до кінця серпня 2014 р. Нижня мета дослідження – лютий 2014 року, коли рф, розпочала окупацію Кримського півострова. Верхня мета дослідження – 30-31 серпня 2014 року, коли останні групи українських військових виходили з оточення.

Територіальні рамки: місто Іловайськ, та частина сіл його територіальної громади. Села через які дві українські колони «Булава» та «Вітер» намагались прорватись з оточеного міста, а саме: Агрономічне, Многопілля, Новодвірське, Михайлівка, Світле, Олександрівка, Осикове, Червоносільське.

Стан наукової розробки. Дипломна робота базується на широкому масиві історичних джерел та наукових праць. Зокрема, проаналізовано офіційні документи

Генерального штабу ЗСУ щодо бойових дій у районі Іловайська, а також стенограму засідання Ради національної безпеки і оборони України. Це дозволило відтворити хід подій серпня 2014 року на основі першоджерел.

Тематика Іловайської трагедії є відносно малодослідженою в українській історіографії. Праці, присвячені виключно подіям боїв за Іловайськ, є поодинокими. Водночас важливу інформацію можна отримати шляхом аналізу широкого кола публікацій, присвячених початковому етапу гібридної війни російської федерації проти України.

Серед фундаментальних праць варто виокремити дослідження В.П. Горбуліна про глобальні виклики сучасності та природу гібридної війни, а також книгу Л.Л. Залізняка «Україна та Росія: війна цивілізацій». Ці праці створюють теоретичне підґрунтя для розуміння контексту подій [49, 51].

Період початку антитерористичної операції на сході України ґрунтовно висвітлено у виданні «Біла книга АТО», підготовленому за редакцією І.В. Руснака та О.М. Сухомлина [60]. Історичний аспект подій безпосередньо під Іловайськом аналізується у монографії О.В. Бенчука «Перші бої за Іловайськ влітку 2014 р.», а також у праці М. Лазаровича «Україна в боротьбі проти збройної агресії Російської Федерації» [44].

Особливе значення має книга Р. Зіненка «Війна, якої не було», що містить детальний опис Іловайських подій на основі свідчень безпосередніх учасників боїв. Також у роботі використано численні матеріали з українських медіа, що дозволяють поглибити розуміння суспільного резонансу цих подій [36,37].

Джерелами для написання методичного розділу стали законодавчі та нормативні документи, навчальні програми, підручники. Щодо загальних основ та організаційних аспектів розвитку інформаційної компетентності можна виділити праці О.Пометун, А. Тележинської, А. Грітченко, Н. Баловсяк [59, 62, 66, 43].

Питаннями методичних основ та практичних способів розвитку інформаційної компетентності ряд українських дослідників, а саме: О. Пометун, Н. Пометун, Л.М. Шевчук, Н.М. Гупан, А.О. Нікора та ін. Дані праці та статті містять багатий теоретичний матеріал, зокрема, принципи формування інформаційної

компететності, підкріплені наочними прикладами та описами методів реалізації [70, 71, 64, 57].

Аналіз наукової літератури й джерельної бази засвідчив, що тема Іловайської трагедії приваблює увагу як істориків, так і публіцистів, і є ключовою для розуміння характеру російсько-української війни. Водночас залишається відчутний брак праць, присвячених методиці викладання цієї теми в шкільному курсі новітньої історії України — що визначає актуальність обраної проблематики дослідження.

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові принципи історизму, науковості, об'єктивності та системності, що забезпечили науково-критичний аналіз джерел і літератури. Вони дали змогу комплексно відтворити події навколо Іловайська влітку 2014 року.

Застосовано спеціально-історичні методи: аналіз, синтез, аналогію, узагальнення, абстрагування та системний підхід. Особливу роль відіграли принципи об'єктивності — для неупередженої оцінки джерел — та історизму, що передбачає вивчення фактів у розвитку, із застосуванням історико-ситуаційного й історико-ретроспективного підходів.

Історико-ситуаційний підхід дозволив розглядати дії українського командування в контексті реальної бойової ситуації: планування штурмів, оцінка сил противника, реагування на вторгнення регулярних військ РФ. Історико-хронологічний метод дав змогу послідовно проаналізувати події від окупації Криму до Іловайських боїв і виходу українських підрозділів з оточення.

У методичному аспекті дослідження спирається на компетентнісно-орієнтований підхід, що передбачає формування інформаційної компетентності учнів. Контент-аналіз розглядає Іловайську трагедію як частину сучасної історії України й елемент навчального змісту. Когнітивно-активний підхід акцентує увагу на розвитку критичного мислення школярів через використання сучасних освітніх технологій та ресурсів.

Наукова новизна дослідження. Здійснена спроба комплексного аналізу боїв за Іловайськ у серпні 2014 року, як важливої події новітньої історії України,

зокрема, в контексті її впливу на національну свідомість та формування сучасної української ідентичності. Удосконалено методичні підходи до вивчення боїв за Іловайськ у курсі новітньої історії України в ЗЗСО, що включає застосування сучасних інтерактивних та дослідницько-пошукових методів для розвитку інформаційної компетентності учнів.

Практичне значення дипломної роботи полягає в тому, що розроблені методичні підходи до вивчення боїв за Іловайськ у курсі новітньої історії України можуть бути ефективно впроваджені в навчальний процес загальноосвітніх закладів, що сприятиме підвищенню рівня інформаційної компетентності учнів, розвитку їх критичного мислення та навичок аналізу історичних подій.

Структура роботи складається зі списку умовних скорочень та термінів вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ПОЛІТИЧНА ТА ВІЙСЬКОВА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Початок російсько-української війни слід розглядати в контексті внутрішньополітичних змін, що передували Революції Гідності. Після приходу до влади Віктора Януковича відбулися системні кроки до русифікації гуманітарної сфери. Зокрема, міністр освіти Д. Табачник скасував обов'язковий державний іспит з української мови для бакалаврів, а керівництво Першого Національного телеканалу усунуло українськомовний переклад російськомовних синхронів у новинах, що суперечило принципам мовної політики, закріпленим у статті 10 Конституції України [33]. Одночасно відбувалося посилене нав'язування російського інформаційного та культурного контенту, що спричинило глибоке невдоволення значної частини суспільства.

У 2010 році посилення тиску на малий бізнес, зокрема через проєкт Податкового кодексу, спричинило протестну кампанію, відому як «Податковий майдан». Запропоновані зміни передбачали суттєве звуження умов спрощеного оподаткування: зменшення граничного річного виторгу з 500 тис. до 300 тис. грн, а також обмеження кількості найманих працівників із 10 до 2 [20].

Найбільше суспільне обурення викликала відмова Віктора Януковича від підписання Угоди про асоціацію з ЄС, що стало каталізатором масових протестів, які переросли у Революцію Гідності. Ці події завершилися поваленням режиму та втечею Януковича.

Євромайдан 2014 року, подібно до Помаранчевої революції 2004-го, засвідчив домінування проєвропейських орієнтацій у суспільстві, спростувавши міф про «природну» належність України до євразійського простору. Соціологічні дослідження підтверджують орієнтацію більшості українців на європейські цінності та стандарти [51, с. 10].

У геополітичному вимірі ключовим наслідком стала фактична деконструкція залежності від росії. Прийняття закону №4561а («Про внесення змін до

законодавства щодо зовнішньополітичного курсу України») закріпило прагнення держави до євроатлантичної інтеграції, зокрема вступу до НАТО, що визначено як стратегічний пріоритет у сфері безпеки та зовнішньої політики [60].

Внаслідок цих подій, користуючись нестабільною ситуацією в Україні та фактичною відсутністю керівництва країни, 20 лютого 2014 р. розпочалась анексія Криму. Приводом для окупації Криму стала заява Віктора Януковича, оформлена заднім числом, в якій колишній глава держави звернувся до російської влади з проханням «здіяти свої збройні сили для забезпечення конституційного ладу в його країні» [18].

Підготовка агресії проти України здійснювалась системно, починаючи з 2000-их рр., через розбудову інструментів політичного, економічного та інформаційного впливу. До 2008 року ця система була фактично сформована. З того часу розпочалась цілеспрямована підготовка до окупації Криму та дестабілізації ситуації на сході України [61, с.62]. Політика Росії під керівництвом Путіна має імперські амбіції, спрямовані на відновлення впливу колишнього СРСР. Росія прагне відновити контроль над пострадянськими територіями через політичний, економічний, військовий та інформаційний вплив. Це проявляється у створенні «заморожених» конфліктів, анексії територій (зокрема Криму), підтримці проросійських маріонеткових режимів на сході України та в інших регіонах. Така політика спрямована на відновлення російського домінування в регіоні, протистояння західним інституціям, зокрема НАТО та ЄС, і утвердження Росії як регіональної імперської сили [49, с.71] .

На початку 2014 року Збройні сили України не мали змоги ефективно протистояти російському вторгненню до Криму. На півострові дислокувалося близько 15 000 українських військовослужбовців, значна частина з яких — місцеві строковики без налаштованості на опір. Реально боєздатний контингент не перевищував 5 000 осіб, чого було недостатньо навіть для оборони Криму, не кажучи про захист державного кордону. Натомість російських військ на півострові, включно з Чорноморським флотом, налічувалося понад 20 000 осіб [48, с.350].

Внутрішні чинники, зокрема слабка реакція силових структур України на зовнішню загрозу, наявність російських баз, агентурної мережі в органах влади та глибоке проникнення спецслужб РФ, значною мірою сприяли реалізації плану окупації [60, с.53].

Захоплення Криму та адмінбудівель на сході України цілком відповідає юридичному визначенню міжнародної агресії [48, с.365]. 11 квітня 2014 року Росія закріпила анексію Криму у власній конституції. Незважаючи на широке міжнародне засудження і санкції, ці дії стали першим етапом повномасштабного конфлікту. Тодішній міністр оборони Ігор Тернюх визнав критичний стан армії, підкресливши її цілеспрямоване ослаблення впродовж режиму Януковича під впливом російських спецслужб [9].

На тлі цих подій зростали побоювання щодо повномасштабного вторгнення РФ, особливо на тлі масштабних російських військових навчань біля українського кордону [61, с.33].

Паралельно з анексією Криму, вже у лютому-березні 2014 року російські спецслужби, використовуючи місцевих колаборантів, ініціювали масові сепаратистські виступи на сході України. Відбулися збройні захоплення органів державної влади, що супроводжувались координацією дій із РФ. У межах операції «Русская весна» російська сторона реалізовувала плани зі створення квазідержавних утворень на південно-східних територіях України — так званої «Новоросії» [60, с.31].

На першому етапі агресії в Донецькій області здійснювалась дестабілізація шляхом організації проросійських мітингів і формування незаконних збройних формувань (НЗФ), якими керували відставні офіцери ЗС РФ (Гіркін, Безлер) і місцеві кримінальні елементи. До початку літа чисельність бойовиків сягала 15–20 тисяч осіб.

6 квітня 2014 року було захоплено адмінбудівлі в Луганську, Донецьку та Харкові. 7 квітня було проголошено утворення так званої «ДНР» і «Харківської народної республіки», а 27 квітня — «ЛНР». Спроби проросійських виступів відбувались практично на всій території східної України [48, с.369].

У відповідь на це, щоб припинити правопорушення пов'язані із загрозою територіальної цілісності України, керівник АТЦ 7 квітня 2014 року ухвалив рішення про проведення АТО на сході України [60, с.21].

Уже 8 квітня всі захоплені об'єкти в Харкові були звільнені, однак у Донецькій і Луганській областях НЗФ продовжували активну діяльність. 12 квітня, за умов бездіяльності місцевої влади, бойовики захопили Слов'янськ, Артемівськ та Красний Лиман. Наступного дня відбувся перший збройний бій в рамках АТО — під Слов'янськом в засідку потрапили спецпризначенці «Альфи». Вже тоді фіксувалась участь російських бойовиків та застосування озброєння російського виробництва (зокрема автоматів АК-100) [60, с.21].

До проведення АТО було залучено сили ЗСУ, Національної гвардії, СБУ та новостворені добровольчі батальйони. Хронічне недофінансування та руйнація сектору безпеки в період правління Януковича, за активної участі російських спецслужб, істотно ускладнили мобілізаційні можливості України [60, с.22].

Упродовж квітня-травня 2014 року на сході України тривали збройні сутички, атаки на блокпости, захоплення адміністративних і стратегічних об'єктів. 13 травня Слов'янськ було взято в оточення. В цей день російськими ПЗРК були збиті два гелікоптери ЗСУ та здійснено засідку на підрозділ 95-ї ОАеМБр. Найінтенсивніші бої точилися під Волновахою, Маріуполем і в районі Донецького аеропорту. У відповідь розпочалось створення батальйонів територіальної оборони для стабілізації ситуації в зоні АТО.

25 травня в Україні відбулись вибори президента. Перемогу на них здобув П. Порошенко. Його передвиборна кампанія була популістичною, з безвідповідальними та неможливими обіцянками. Наприклад, він обіцяв закінчити АТО за декілька годин [48, с.372].

Для ефективного керівництва військами «було ухвалено рішення про розподіл території на сектори («А», «Б», «Д», пізніше – сектор «С») і створення відповідних штабів, основу яких становили органи військового управління ЗС України» [60, с.24].

Від початку червня розпочалось блокування шляхів постачання та поступове звуження території під контролем бойовиків. 13 червня після захоплення опорних пунктів навколо Маріуполя, українські військові зайшли в місто та звільнили його. Влітку 2014 року велись активні бойові дії за контроль над Савур-Могилою. Силами 95-ОАМБР та військовими підрозділами сектору «Д» було відновлено контроль над практично всім україно-російським кордоном. 14-17 серпня було звільнено Щастя та Весела-Гора.

У ході проведення антитерористичної операції (АТО) були допущені й стратегічні прорахунки. Приміром, на початковому етапі українські сили зосередились на блокуванні Слов'янська, тоді як більш доцільною була б ізоляція міста-мільйонника Донецька, що мав ключове значення у регіоні. Луганськ, у свою чергу, через близькість до кордону з РФ (приблизно 50 км) був легше піддатним до блокування [48, с.372].

Станом на липень 2014 року чисельність ворожих угруповань сягала приблизно 15 000 осіб. На території Російської Федерації було створено відповідні навчальні центри для підготовки бойовиків. Озброєння противника включало до 45 танків, понад 150 бронемашин, до 30 реактивних систем залпового вогню, 60 артилерійських систем і мінометів, 20 протитанкових ракетних комплексів, понад 25 зенітно-ракетних комплексів та до 100 переносних ЗРК, а також близько 150 одиниць автомобільної техніки [60, с.27].

З українського боку до АТО було залучено близько 24,5 тисячі військовослужбовців, проте ця цифра не є остаточною, оскільки до неї не входили деякі добровольчі батальйони, а чисельність особового складу у частинах часто була неповною. Основною метою операції було встановлення контролю над українсько-російським кордоном, поділ території, зайнятої противником, на окремі сектори, блокування основних угруповань і подальше їх роззброєння або знищення у випадку збройного опору [60, с.28].

У липні українським силам вдалося звільнити низку стратегічно важливих населених пунктів: Северодонецьк, Лисичанськ, Дзержинськ, Дружківку, Сіверськ, Дебальцеве, Вуглегірськ, Жданівку, Курахове, Піски. На початок серпня 2014 року

українська армія завдала противнику значних втрат, знищила велику кількість техніки, відновила контроль над більшою частиною кордону та наблизилася до Іловайська — вузлового пункту, захоплення якого дозволило б заблокувати Донецьк. Також велися активні дії в районі Макіївки, Горлівки та Луганська. Незважаючи на складну обстановку, ситуація на той момент залишалась контрольованою, а розвиток подій створював передумови для завершення АТО. Однак ці плани були зірвані через відкрите втручання регулярних збройних сил рф.

Окрему увагу в межах дослідження слід приділити особливостям гібридної війни, яку рф вела проти України до 24 лютого 2022 р. Першими проявами цієї стратегії стали анексія Криму та події на сході України. Росія застосовувала комбінацію місцевих сепаратистів, найманців, спецназу, а згодом — і регулярних військ для дестабілізації ситуації, формування псевдодержавних утворень із підконтрольним політичним режимом.

Ключовим інструментом гібридної війни була інформаційна кампанія. Її активне використання простежується ще з часів російсько-грузинської війни 2008 року, коли Кремль вперше застосував масові фейкові наративи як складову військової стратегії [49, с.146]. У зоні конфлікту швидко з'являлися проросійські журналісти, які поширювали дезінформацію, провокували заклики до сепаратизму, фальсифікували факти воєнних злочинів. Для зовнішньої аудиторії створювалися псевдодокументальні фільми, фотоматеріали, а також проводились виставки, що мали на меті формувати негативне ставлення до України.

Особливу роль у просуванні дезінформації відігравала інформаційна агенція Sputnik, створена як глобальний інструмент російської пропаганди. Завдяки мовленню більш ніж 30 мовами та поширенню контенту в десятках країн, вона виконувала функцію інформаційного хабу для трансляції проросійських меседжів на міжнародному рівні [49, с.147]. Сьогоднішня російська журналістика чи не повністю зосередилась на викривленні фактів, їх тенденційному поданні для аудиторій, некритичному сприйнятті урядової (офіційної) інформації, цензуруванні інформації відповідно до запиту та потреб держави [49, с.148].

Таким чином, політика росії носить імперський характер, підтримується правлячою верхівкою та значною частиною суспільства. Санкції та міжнародні обмеження не надали Росії економічних переваг від анексії Криму та війни на Донбасі.

Використовуючи політичну нестабільність України, рф вдалося окупувати Крим, а спроби створення маріонеткових республік успішно реалізувалися лише в Луганській і Донецькій областях. В інших регіонах (наприклад, в Одесі) ці спроби були припинені СБУ та проукраїнськими активістами. Спочатку незаконні збройні формування (НЗФ) склалися з проросійських громадян під керівництвом агентів ФСБ і ГРУ, а згодом у їхні ряди долучалися іноземні найманці та кадрові військові росії, зокрема представники Кавказу. На початок війни в Україні у 2014 році Росія вже мала розвинений механізм пропаганди, що значно посилювався після початку агресії. Цей контрольований медіапростір забезпечував кремлівській владі поширення вигідної інформації як для внутрішньої аудиторії, так і для впливу на міжнародну громадську думку.

Початковий етап АТО, незважаючи на кризову ситуацію в ЗСУ, був відносно успішним: було звільнено низку міст Донецької та Луганської областей, зокрема Слов'янськ і Маріуполь. У серпні 2014 року операція в Іловайську створила передумови для блокування Донецька.

РОЗДІЛ 2.

ІЛОВАЙСЬКА ОПЕРАЦІЯ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Бої за Іловайськ (6–23 серпня 2014 р.).

Станом на початок серпня 2014 р. українським підрозділам вдалось завдати НЗФ та російським окупаційним силам значних людських втрат, знищити велику кількість їхньої техніки, відновити контроль над більшою частиною кордону та наблизитись до міста Іловайськ, звільнення якого допомогло б блокувати місто Донецьк. Також відбувалось блокування вил противника під Макіївкою, Горлівкою, Луганськом. Ситуація залишалась важкою, проте контрольованою. Було створено передумови для успішного завершення АТО, чого однак не відбулось через пряме втручання росії.

7 серпня після наради командир «Азову» доповів керівному складу батальйону про те, що добровольчі батальйони будуть приймати участь у звільненню Іловайська. Командир сектору «Б» Руслан Хомчак мав достатню кількість різноманітної техніки, однак йому бракувало піхоти, тому було вирішено залучити добровольчі підрозділи [36, с.23].

Лави терористів в цей момент поповнювали нові бійці, які перетинали кордон України через захоплений 6-го серпня контрольно-пропускний пункт Ізварине. Тому кількість противника збільшувалась [25].

Один з перших штурм операції відбувся під селом Степано-Кринка. Були задіяні бійці батальйону «Кривбас», відділення третього полку спецназу, добровольці «ДУК Правий сектор», група бійців 74 окремого розвідувального батальйону та два танки і БМП 51-ї окремої механізованої бригади. Вранці зупинившись на опорному пункті 39-го батальйону територіальної оборони, військові були змушені зачекати на техніку, яка з технічних причин затримувалась. Було відомо про те що в Степано-Кринці споруджено укріплення терористів, тому був здійснений удар системами БМ-21 «Град», який через відсутність коректування

майже не наніс шкоди противнику. Група українських сил розпочала рух в напрямку селища. Помітивши підозрілий рух в лісосмузі, танки, які йшли попереду колонни, почали обстрілювати лісосмугу. Після того, як танки обстріляли лісосмугу, територія була зачищена бійцями спецназу. Там була знайдена покинута розвідувальна позиція, на якій бійці найшли гранату РГ-42 [36, с.25].

Діставшись до відкритої ділянки біля Степано-Кринки, українські військові напряму вийшли на позицію ворога та вступили в бій. Бійці “Правого сектору” в авангарді військ доповіли про те, що ведуть бій і їм потрібна підтримка. На допомогу їм вирушили бійці спецназу на БТРа також розвідники батальйону «Кривбас» на БМП та БРДМ.

Під час штурму лівого флангу бійцями ДУК «Правий сектор» українська колона зазнала обстрілу з важкого кулемета калібру 12,7 мм, АГС-17 та міномета. У відповідь українські військові відкрили вогонь із БМП і БРДМ [36, с.25]. Унаслідок ворожого вогню з гранатомета було пошкоджено БРДМ: пробиті колеса, заклинило кулемет. З метою недопущення захоплення техніки її знищили ручними гранатами.

Вогнем з танків було знищено кілька бліндажів противника. Передова група вела бій за 150-200 метрів від ворожих позицій. Терористи спробували обійти основну групу українських військ з флангів. З АГС-17 було відкрито вогонь по скупченню ворожої піхоти, яка, з слів очевидців, понесла значні втрати [36, с.30].

Через критичну нестачу боєкомплекту було прийнято рішення припинити штурм і організовано відступити в напрямку Кутейникового. Взяти укріплений район зненацька не вдалося, однак противник зазнав значних втрат. Уночі, за наказом вищого командування, групу військових батальйону «Кривбас» спрямували на маршрут Кутейникове–Іловайськ. Колона потрапила в засідку поблизу селища Полтавське: техніка розвернулася до опорного пункту 39-06, але через темряву частина транспорту втратила орієнтацію. Унаслідок бою було підірвано автомобіль КАМАЗ, а частина бійців не змогла відійти. Командир відділення Сергій Ганічев залишився на місці бою, його загибель підтверджено лише через два тижні [36, с.41].

Після подій до бази батальйону «Донбас» у Кураховому прибули міністр внутрішніх справ А. Аваков, секретар РНБО О. Турчинов і командувач сектору «Б» Р. Хомчак. На нараді з командирами добровольчих формувань обговорили участь їхніх підрозділів у звільненні Іловайська. Було поставлено завдання підтримати підрозділи ЗСУ в знищенні основних сил противника. Командири висловили занепокоєння щодо недостатності залучених сил і ресурсів для виконання поставленої мети [44, с.41].

9 серпня з бази біля селища Урзуф вирушила основна частина підрозділу «Азов» [44, с.41]. Частина підрозділів «Кривбасу» опинились під мінометним обстрілом на опорному пункті 40-03. Вже за декілька годин, на блокпост заїхав автомобіль ВАЗ-2101 з двома бойовиками всередині. Бойовики намагались чинити опір та були ліквідовані. Один з них виявився місцевим, в іншого було знайдено російський військовий квиток. Він був мешканцем Грозного та перебував на посаді снайпера [36, с.53].

10 серпня на оборонному пункті було зафіксовано рух двох цивільних автомобілів. Один з них проігнорував вимоги зупинки та прорвався через блокпост. Після цього по ньому відкрили вогонь. Озброєні противники залишили транспортний засіб у межах населеного пункту, що спричинило збройне зіткнення. У результаті бою загинули четверо українських військовослужбовців, два противника були ліквідовані [36, с.57]. Другий автомобіль був зупинений вогнем. Двох бойовиків було взято в полон. Затримані були доставлені в штаб 40-го батальйону в Старобешеве [36, с.59].

Відразу після цього розпочався мінометний обстріл. В бік опорного пункту вирушило 70 бойовиків. Оскільки укріплення ще не були підготовлені, бійці зайняли оборону в лісосмузі. З-за блокпоста відкрив вогонь український танк та БМП. Це допомогло відбити атаку. Оскільки дорога Іловайськ-Харцизьк була надзвичайно важливою, сепаратисти не залишили спроб вибити українських військових з блокпоста. Того ж вечора відбулася ще одна спроба штурму позиції [36, с.61]. Бойовики зайшли зі сторони села та розпочали обстріл по позиціях «Кривбасу». Після двогодинного бою бойовики були змушені відступити. Під час

зачистки селища було знайдено 9 тіл бойовиків. Місце розташування опорного пункту було змінено шляхом переміщення його від дороги на залізничні колії, поблизу станції Іловайськ-сортувальна. Цей опорний пункт, який зберіг назву 40-03 був вже краще облаштований [44, с.51]. Таким чином опорні пункти 40-02 і 40-03 розташувались з обох сторін селища Зелене - перекривши в'їзд в Іловайськ. В самому селищі українських військових не було, тому там час від часу діяли бойовики.

10 серпня 2014 року українські сили здійснили другу спробу штурму Іловайська. Основною метою операції була розвідка боєм для виявлення вразливих і укріплених позицій противника. У разі виявлення слабкого місця оборони планувалося захоплення міста. Підрозділам добровольців було доручено увійти в Іловайськ з боку Многопілля та провести зачистку. Для підтримки на опорному пункті 39-06 було надано БТР-60 і БМП-2 зі складу 51-ї ОМБр. Батальйони «Азов» і «Донбас» мали відволікати вогонь ворога, діючи з правого флангу [44, с.42].

За оцінками самих добровольців, перед другим наступом на Іловайськ 10 серпня, у підрозділах трьох батальйонів зібралося трохи більше 200 бійців [36, с.68]. Разом з добровольцями у наступ 10 серпня мали йти три танки, а також підрозділи 51-ї бригади та 40-го батальйону. Однак один танк вийшов з ладу через перегрітий мотор, другий залишився на блокпосту, а третій був підбитий артилерією супротивника на самому початку бою [26].

Колонна «Донбасу» почала рух з опорного пункту 39-06, та біля селища Полтавське потрапила під обстріл. БМП-2 51-ї бригади отримала влучання з РПГ, однак залишилась на ходу. Відразу розпочався обстріл з АГС-17 та стрілецької зброї [46, с.21]. В результаті вмілих дій української сторони загін «Купол» який був складовою «Донбасу» зміг вибити бойовиків з їхніх позицій. В ході бою під залізничним мостом декілька бойовиків було ліквідовано, а група численністю до 25 осіб почала відступати. На позиціях бойовиків було знайдено кілька тіл, стрілецьку зброю та АГС-17 [36, с.74].

Механік-водій БМП отруївся порохом газом, а сама БМП була пошкоджена, тож відступила до опорного-пункту 39-06. Після цього колонну

очолив БТР-60, який до цього прикривав групу з тилу [44, с.43]. Зліва у лісопосадці здійснювала розвідку група «Татарина» з ДУК ПС, а праворуч біля залізничних колій згідно з задумом мали діяти підрозділи «Азов» і «Шахтарськ» [44, с.44].

Було виявлено групу з 15 бійців, яка пересувалася між підрозділом «Купол», що рухався правіше основної колони та основною частиною військ. Група «Куполу», підсилена бійцями ДУК, йшла вздовж залізничної колії. Помітивши бойовиків, українські військові відкрили вогонь. Бій тривав між бетонним парканом і залізничними вагонами, де сили противника значно переважали сили «Куполу» та підкріплення. У результаті група була змушена відступити до приміщення митниці.

Про сам бій згадує доброволець батальйону «Донбас» Сергій Тіунов: «Не минуло і півгодини, як групу виявили, накрили щільним вогнем і закидали гранатами. При цьому був тяжко поранений і загинув Вадим Антонов, який рухався попереду групи... Незважаючи на біль і кров, у Тома вистачило сил заповзти під вагон і сховатися за колісною парою. І тут, над бетонною плитою, з'явилася голова ворога. ...просто випустив всю обойму в той бік зі свого не зовсім законного пістолета «ТТ». Але тренована рука спортсмена-стрільця спрацювала на автоматі. Одна з куль потрапила ворогові в щелепу...» [36, с.91].

Основна частина колони на в'їзді в Іловайськ натрапила на потужне укріплення ворога. Вогнем з ЗУ-23 та бронетранспортера українські військові знищували цілі. По ворожих укріплення відкрила вогонь артилерія, що розташовувалась на опорному пункті 39-06. Зведена група «Куполу», «Донбасу» та бійців ДУК під час повернення на блокпост 39-06 для поповнення боєкомплекту потрапила в засідку. Там було втрачено 2 бійців вбитими та 1 пораненим [36, с.99]. На думку бійців підрозділу «Купол», спроба штурму провалилась через відсутність прикритих флангів [35].

Батальйони «Шахтарськ» та «Азов» мали атакувати правий фланг опорного пункту, ведучи бій протягом 35-40 хвилин, після чого повинні були відступити [46, с.23]. Для підтримки було надано одну БМП, яка через технічні проблеми не могла вести вогонь і покинула бій. Основну роль у обороні виконувала броньована

вантажівка КАМАЗ («Пряник»). Через втрати та відсутність підтримки група була змушена відступити. Спочатку відійшли бійці «Шахтарську», а потім — «Азов» [44, с.47].

11 серпня 2014 року на опорному пункті 40-01 поблизу села Грабське було виявлено групу осіб, які спостерігали за позиціями українських військ. Пізніше на дорозі з'явився автомобіль ВАЗ-2109 з озброєними людьми, який, після відкриття вогню, звернув у поле. За ним рухалися ВАЗ-2106 та мікроавтобус. Бойовики, помітивши українські позиції, розбіглися по лісосмузі та спробували обійти через неї. З боку Іловайська почали рухатися БТР та вантажівка, які були знищені пострілом з танку. Бій проходив у Грабському, але координації між підрозділами не було [36, с.105].

Характер бою був інтенсивним. З Многопілля вирушили на допомогу бійці «Азову», на опорному пункті 40-01 катастрофічно не вистачало боєкомплекту. Було знищено БМП-2, який відправився на пошуки поранених. Екіпаж згодом зміг дістатись самотійно до українських позицій [36, с.108]. Противнику вдалось закріпитись в селищі. Бійцям 40-го БТРО вдалось взяти під контроль дорогу Харцизьк-Іловайськ. Це була основна дорога, через яку бойовики в Іловайську отримували постачання [26].

Наступного дня зведена група 93-ї, 73-ї та 51-ї бригад при підтримці добровольчих батальйонів вирушила на місце вчорашнього бою в Грабському. Після пострілу з танку 93-ї бригади розв'язався бій. Українських військових обстрілювали з трьох сторін, вогонь вів ворожий снайпер, гранатомет та стрілецька зброя [36, с.121].

Українськими військовими було прийнято рішення спішитись, та розташуватись в рівчаку. Практично відразу ворожий АГС розпочав стрільбу по БРДМу. Перших поранених одразу погрузили в автобус ПАЗ і евакуювали до 39-06 [36, с.131]. Вогонь вівся дуже щільний, в відповідь стріляв БРДМ 73-ї бригади. Танки залишились позаду та не вели бій. Військові повернулися на початкову позицію 39-06.

13 серпня 2014 року, за підтримки спецназу та 73-ї бригади, українські сили звільнили селище Грабське. Того ж дня була проведена дезінформаційна операція про штурм Іловайська, яка змусила противника залишатися в обороні 13–14 серпня [36, с.137].

У районі Сніжного по колоні противника завдали удару з комплексів «Точка-У» і «Смерч», знищивши щонайменше 46 одиниць техніки [16].

Розвідка полку «Азов» виявила велику танкову колону, по якій було завдано артилерійського удару. Наступ танків Т-72 російського зразка 12–13 серпня подавався як дії бригади «Оплот» самопроголошеної ДНР. Підрозділи ЗС РФ тоді використовувались обмежено, переважно діяли загони сепаратистів і російських солдат [25].

В ніч на 14 серпня піддавшись паніці після вогневого впливу противника, відступили частини 30-ї та 72-ї механізованої Бригад. Це створило прогалини в лінії оборони сил АТО, а в підпорядкуванні Хомчака на цей момент вже не було резервів [65, с.66].

14 серпня до відправлення в сектор «Б» готувався підрозділ «Дніпро 1», для проведення операції під Іловайськ направлялись також інженерні машини та мостоукладчики [36, с.137].

15 серпня 2014 року в штабі Сектора «Б» відбулася нарада щодо планування штурму Іловайська за участі командувача сектору генерал-лейтенанта Руслана Хомчака, його заступника, начальника артилерії та командирів підрозділів. Того ж дня світові ЗМІ повідомили про факт перетину українського кордону військовими РФ. Хоча зафіксована кількість була незначною, повідомлення створювали враження системного вторгнення [38].

16 серпня 2014 року на бік противника перейшов начальник розвідки 8-го армійського корпусу полковник Іван Без'язиков, передавши пакет секретних матеріалів. Цей інцидент дозволив ворогу отримати повну інформацію про ситуацію в секторі, зокрема слабкі місця оборони та склад українських сил [32].

17 серпня під обстрілом опинилась реактивна артилерія 93-ї окремої механізованої бригади поблизу селища Чумаки [36, с.170]. Того ж дня до

Іловайська висувалась колона батальйону «Донбас» разом зі штабом. Неподалік опорного пункту 39-06 колона потрапила під мінометний обстріл з 82-мм міномета, однак втрат не зазнала. Підрозділ прибув до Грабського, де провів ніч [36, с.169].

18 серпня вранці базовий табір 39-го батальйону територіальної оборони був обстріляний реактивною артилерією, ймовірно із систем «Смерч» або «Ураган». Внаслідок обстрілу загинули командир батареї реактивної артилерії 93-ї бригади Юрій Лавошнік та його оператор-топогеодезист Артур Перов [36, с.174].

18 серпня відбувся третій штурм Іловайську, який був успішним. Колона автомобілів підрозділу «Дніпро-1» вирушила з селища Старобешеве до Іловайська через Кутейникове. Згідно з планом батальйон «Донбас» мав атакувати місто з заходу, «Дніпро-1» з півдня, з південно-східного напрямку батальйони «Азов» і «Шахтарськ» [36, с.181].

Батальйон «Донбас» увійшов до міста першим через приватний сектор. Вдалось обійти укріплення противника і закріпитись в будівлі школи №14. Силами українських підрозділів була зайнята лише західна частина міста. За цей день в місті не було втрачено жодного бійця «Донбасу». Військові майже не зустріли опору [36, с.184].

Батальйон «Дніпро» розпочав рух одночасно з «Донбасом». Подолавши 2 кілометри колонна натрапила на залізобетонні брили на дорозі. Здійснивши декілька пострілів з танку знищити їх не вдалось. Колісні броньовики та автомобілі не змогли продовжувати рух за авангардом колони [36, с.194]. Більша частина бійців залишилась на дорозі.

Передова група вступила в бій з укріпленим опорним пунктом противника, піддавшись інтенсивному обстрілу з АГС, стрілецької зброї, гранатометів і мінометів [36, с.196]. Командир другого МТ-ЛБ відкрив вогонь з гармати «Рапіра», піхота з танку і БМП спішилась та зайняла позиції у лісосмузі. Внаслідок ворожого вогню було поранено кількох військовослужбовців, танк витримав два влучання з РПГ завдяки динамічному захисту. Через наближення мінометного вогню БМП з пораненими відступила [36, с.197]. Основний вогонь противника вівся з

чотириповерхової будівлі, проте завдяки прикриттю з боку БМП групі вдалося організовано відступити [36, с.203].

Основна група, що перебувала на дорозі, потрапила під обстріл з мінометів, АГС та стрілецької зброї. Бетонні блоки перешкоджали маневруванню і допомогли передовій, а інженерна техніка, яка мала забезпечити прохід, була обстріляна й виведена з ладу [36, с.201].

У зв'язку з бойовими втратами (1 загиблий, 3 поранених) і відступом передової групи, основні сили також були змушені відійти до опорного пункту 39-06. Було встановлено, що опорний пункт добре укріплений і потребує ретельнішої підготовки. Загальна кількість поранених сягнула десяти осіб, яких доставили до лікарні в Старобешевому, де надалі розмістився і весь батальйон [36, с.205]. Затверджений план штурму міста не був повністю виконаний.

Вранці 19 серпня відбулось шикування бійців «Дніпро-1» на території Старобешівської лікарні. Особовому складу було повідомлено про те, що вони вдруге будуть намагатись прорватися в місто. Командир батальйону Юрій Береза запевнив бійців, що їм нададуть броньовану техніку, після чого підрозділ відправився до опорного пункту 39-06 [36, с.208].

Під час наради було ухвалено рішення про штурм Іловайська через селище Виноградне з подальшим просуванням до центру міста. Колона чисельністю близько 150 осіб вирушила о 14:50. Попереду колони рухався танк та БМП-2. Унаслідок ворожого обстрілу по машині «Шахтарську» один борець зазнав поранення. Після зачистки Виноградного підрозділи увійшли до Іловайська [36, с.214].

Розвідгрупа «Азову» першою досягла позицій у місті, тоді як основні сили затримались у бою [36, с.215]. На вулиці Гвардійській «Азов» зіткнувся з групою противника, яка після короткого бою відступила. У подальшому, просуваючись до основних сил, «Азов» вийшов на вулицю Донецьку, де знищив БРДМ супротивника.

Підрозділ «Дніпро-1» закріпився на перехресті вулиць Совхозної та Федоренка, перебуваючи під постійним мінометним і стрілецьким обстрілом.

Основні сили зупинилися біля потужної оборонної позиції противника на вулиці Донецькій біля церкви [36, с.215].

Молодший сержант «Дніпра-1» Роман Зіненко відзначив високу бойову стійкість бійців «Азову» та «Шахтарська» в операції з зачистки Виноградного, підкресливши, що саме ці підрозділи діяли рішуче і професійно 19 серпня 2014 року [36, с.218].

Бійці «Азову» вийшли на перехрестя вулиць Фрунзе і Мартинова, де закріпились. Приблизно в 19.30 генерал-лейтенант Руслан Хомчак дав наказ припинити штурмові дії, та заночувати в місті [52, с.59].

Батальйон «Донбас» на цей момент вже добу знаходився в місті. Зранку 19 червня їм було поставлено задачу відправитись до залізничного депо, та перевірити територію на наявність терористів. В депо було взято в полон сербського найманця Милослава Рогача. Ось як боєць розвідувального взводу батальйону «Дніпро-1» Сергій Тиунов описує дану подію: «В цей час з брами депо вийшло тіло в камуфляжі і з кулеметом РПК на плечі. Хлопці проявили неабияку витримку і підпустили його майже впритул до себе. Потім Дед, навівши на нього автомат, жестами показав бойовику, щоб він не шумів і йшов до нього. «Сепар» покійно виконав команду. Це був Милослав Рогач — найманець з Сербії чи Словаччини» [36, с.221].

Через місто пройшла колона бойовиків ворожого угруповання «Оплот» в сторону селища Кобзарі [42]. Ні бійці добровольчих батальйонів, ні так зване «ополчення» не носило розпізнавальних знаків, що виливалось в прикрі ситуації, коли наші військові пропускали повз себе техніку «Оплот» та бойовиків того ж самого батальйону біля нафтобази.

Говорячи про ситуацію навколо нафтобази та пішохідного мосту, важливо розуміти, що розвідка «Донбасу» фактично пропустила на територію об'єкту дві вантажівки та легковий автомобіль ВАЗ-2109. Це і спричинило втрати під час спроби зачистки східної частини міста [36, с.239].

В східній частині міста було захоплено в полон бойовиків, які пересувались на «Газелі», та знищено УАЗ з АГС-17. В знищеному УАЗі були бойовики 19-20 років на вигляд одягнені в форму ВДВ.

В ході зачистки відбулось декілька перестрілок в районі дитсадку, бої тривали біля магазину АТБ. Там загинуло 2 військових «Донбасу». Бойовики вели вогонь з багатоповерхових будівель. Українські військові були змушені відступити за пішохідний міст. Заступник командира 1-го штурмового взводу батальйону «Донбас» Дмитро Єсаулов так пояснює причину невдачі: «Ми не отримали очікуваної підтримки батальйонів «Дніпра-1» і «Азова» зі східного боку. Цим підрозділам не вдалося зламати ворожу оборону на східній околиці і підтримати нас у центрі міста. Крім того противник, протягом трьох годин отримував підтримку з боку Харцизька» [36, с.261].

«Донбас» розташовувався навколо вулиці Ломоносова. Вони зводили укріплення навколо школи та вздовж вулиці. До їхніх позицій вже ввечері намагались відправити частину бійців «Азову», однак через високі ризики зробити це не вдалося. Підрозділи «Азову» та «Шахтарську» понесли втрати тому відступили до Маріуполя та Комсомольського [46, с.25].

Виконуючий обов'язки командира батальйону «Донбас» підполковник В'ячеслав Власенко згадує: «19 серпня була проведена операція із визволення східної частини Іловайська. Наслідки операції були катастрофічними. Третина групи була поранена і декілька бійців загинули» [36, с.240].

З 20 серпня 2014 р. над східною частиною міста почали літати ворожі безпілотники. У подальшому по визначених ними позиціям здійснила обстріл артилерія зі сторони м. Харцизьк та м. Моспіно. В Іловайськ прибули батальйони НЗФ «Оплот» та «Восток». [38, с.240].

Зранку бійці батальйону «Азов» почали розширювати сектор оборони. Було взято під контроль вулицю Лермонтова, Залізничну, Садову та Іловайську. Після цього по бійцях відкрив вогонь АГС-17 та міномет. З'явилися перші поранені. Без підтримки бронетехніки захопити ворожі позиції було б неможливо. З штабу змогли виділити лише БРДМ. «Дніпро-1» та інші батальйони розташувались на

вулиці Іловайській, звідки планували продовжувати рух по східній частині міста та зустрітись з батальйоном «Донбас». На перехресті вулиці Залізничної та Суворова бійці потрапили під вогонь противника, накривши гранату своїм тілом загинув 18-ти річний солдат Андрій Снітко [36, с.277].

На той момент усі українські сили поміж Покровкою і Іловайськом була у значному відриві від будь-яких допоміжних сил. НЗФ діючи мобільними мінометними групами, обстрілювали військових з різних боків з мінометів та стрілецької зброї [36, с.277].

«Дніпро-1» за планом мав залишатись в місті, однак, оцінивши перспективи, заступник командира батальйону Юрій Береза повернувся на опорний пункт 39-06.

В обід цього дня силами 30 людей при підтримці двох танків Т-72, БМП та міномету були атаковані бійці 93-ї окремої механізованої бригади біля селища Грабське. Противник мав чисельну перевагу та підтримку танків. Радіозв'язку з штабом не було, тому були запущені сигнальні ракети. Не маючи можливості протидіяти противнику, всі наявні бійці покинули місце бою на вцілілій БМП. Частина бійців дісталась до позиції 40-го батальйону «Кривбас» та повідомила їх про штурм противника. Ворог зайняв західну частину селища та розпочав зачистку території [36, с.291].

В селищі Грабське бійці «Донбасу» потрапили в засідку. При підтримці артилерії спільними силами вдалось відновити контроль над селищем. Після цього бою противник більше не намагався штурмувати Грабське [36, с.301].

Набагато важчим видався бій на околиці села Зелене, де розташовувався опорний пункт 40-03. Протягом дня відбувались спроби штурму блокпосту за допомогою броньованої техніки та живої сили противника. Евакуювати поранених в ході бою бійців в госпіталь можливості не було. В цей момент ворожий міномет влучив прямо біля моста, під яким перебували бійці. Було поранено ще 5 бійців. [8, с.307]

Розуміючи, що на єдиному шляху через селище досі перебуває два танки та піхота, було вирішено навести на місце їхнього розташування артилерію. Вогонь дав бажаний результат. З свого спостережного пункту бійці батальйону «Донбас»

побачили як бойовики грузять в БМП-2 поранених. Згодом ця ж сама машина розпочала рух та була вражена з СПГ [36, с.306]. Після цих подій, ворог відступив з селища Зелене. З'явилась можливість евакуювати поранених з опорного пункту 40-03.

21 серпня 2014 року в 4.25 ночі був завданий удар з системи залпового вогню «Ураган» по основному командному пункті сектору «Д». В ході обстрілу загинуло 5 та було поранено 13 осіб.

«Дніпро-1» було вирішено відправити на підсилення батальйону «Донбас», оскільки штурм міста з іншої сторони був неможливий. Зупинившись в штабі Руслана Хомчака під Многопіллям та отримавши відповідні завдання, підрозділ прибув в Іловайську школу, де розмістились бійці батальйону «Донбас». На території школи була проведена нарада «Дніпро-1», яка відбувалась на подвір'ї школи. У цей час здійснив обстріл ворожий АГС-17. Було поранено заступника виконуючого командира батальйону та декількох бійців [36, с.318]. Госпіталь, а згодом і штаб був розташований в спортзалі. Підтримувала бійців в місті техніка 17-ї танкової бригади. Було поставлено завдання зайняти весь приватний сектор до залізничної колії. Для цього завдання було споряджено декілька груп, які складались з піхотинців «Донбасу» та «Дніпро-1» при підтримці БМП. Перша група проводила зачистку від школи до вулиці Виноградної. В ході патрулювання перевірялись документи та телефони місцевих жителів. В деяких покинутих будинках знаходили агітаційні листівки ДНР.

Цікавим є факт, що на цей момент в полоні знаходилось 2 бойовика іноземного походження. Один був сербом, а другий французом російського походження. Вони втекли під час виходу українських військ з оточення. Згодом вони впізнавали бійців «Донбасу» в Донецькому приміщенні СБУ, де перебували наші військовополонені [36, с.339].

Протягом 20–25 серпня 2014 року на опорному пункті 40-03 було затримано до 30 бойовиків, що пов'язано з низьким рівнем координації серед сил супротивника та застарілими розвідданими. Зокрема, після відкриття вогню по

мікроавтобусу «Газель» було вилучено зброю та амуніцію, а в ході наступного інциденту – знищено трьох бойовиків і взято в полон ще шістьох [36, с.344].

Для посилення українського угруповання в Іловайську Національна гвардія направила важку техніку, міномети та артилерію [19]. Водночас село Грабське після 16:00 було піддано мінометному обстрілу, унаслідок чого загинуло троє та поранено семеро бійців 93-ї окремої механізованої бригади.

22 серпня поблизу селища Дзеркального основна група 93-ї ОМБр вирушила до Савур-Могили, залишивши на позиціях тільки групу технічного забезпечення та медиків. Було вирішено перебазуватись та облаштувати позиції трохи східніше, для контролю шляху від Амбросіївки до Дзеркального. Згодом 23-го числа основна група була обстріляна біля селища Петрівське, в ході чого втратила 2 БМП та «Урал» [36, с.345].

Підрозділи МВС «Світязь», «Івано-Франківськ» та «Херсон» прибули до Іловайську. Ці сили зайняли позиції в західній частині міста. Це підняло бойових дух бійців. Продовжувалась зачистка міста бійцями «Дніпро-1» та «Донбасу».

Саме в цей день НАТО заявило, що має беззаперечні докази участі в АТО на сході України російських військ, артилерії та авіації. На цей момент Україна не контролювала близько 100 кілометрів кордону з РФ [38, с.345].

23 серпня 2014 року напередодні параду в Києві надійшла інформація від ДПСУ про те, що колона російської техніки перетнула кордон з Україною. Відбулось це в 14.30. Ця інформація залишилась без будь-якої уваги від штабу АТО. Реакція керівника штабу АТО генерал-лейтенанта Назарова В. М. на чергову доповідь була лаконічною. Пропозиції про відведення військ з метою запобігання блокування та оточення не затвердили [36, с.355]. Мова йшла про як мінімум одну БТГ, яка повним складом ввійшла на територію України.

23 серпня 2014 г. було успішно виконано штурм пожежної машинної станції. Полковник Сергій Мусієнко так описує ці події: «Швидкість відповідного вогню пояснюється тим, що майже уздовж усього українсько-російського кордону на бойовому чергуванні стояли російські «Урагани», які постійно завдавали ударів по

території України і достатньо ретельно контролювали усе в зоні своєї досяжності » [36, с.359].

На цей момент Іловайськ був майже повністю оточений українськими підрозділами. Однак був вільний шлях: Харцизьк-Федорівка-Іловайськ. Саме цей шлях дозволяв бойовикам, які знаходяться в місті отримувати підтримку та проводити евакуацію своїх поранених бійців.

Через нестачу техніки до Іловайську було відправлено ротно-тактичну групу 93 ОМБр. Техніку щойно зняли з консервації, тому її технічний стан був незадовільним. Водій бронетранспортера Євген Семеринський так розказує про ці події: «Увечері перед відправкою з 11 бронетранспортерів заводилися і більш менш працювали лише 6» [36, с.363].

Угрупування наявне в місті на той момент складалось з: батальйон «Донбас» нараховував 192 бійці, «Дніпро-1» до п'ятдесяти бійців, «Херсон» — 27 бійців, рота «Світязь» — 30 бійців, «Івано-Франківськ» — 27 бійців, «Миротворець» — 83 бійці. Також було чотири бойових машини піхоти з 17-ї танкової бригади і при них по шість бійців десанту зі зведеної роти 93-ї механізованої бригади [36, с.368].

Станом на обід підрозділи навколо міста опинились в оточенні. Командування батальйонів обговорювало план виведення військових з Іловайська. Окремі командири все ще не бажали покидати позиції без наказів з штабу АТО.

Бої точились на всіх вулицях. Особливо активно в районі депо та вулиці Ломоносова. Ще гіршою ситуація була навколо міста. Група «Шахтарську» наткнулась на російський БМП, який однак не відкрив по них вогонь [36, с.281].

Була здійснена спроба штурму ворожого опорного пункту на шляху Іловайськ-Кутейниково. Бійці добровольчих підрозділів зібрались біля машинної станції, де після короткого бою з ворожим кулеметником по бійцях відкрив вогонь АГС. Було вирішено відійти до автозаправної станції. Коли стало зрозуміло, що опорний пункт має чудовий сектор обстрілу і БМП не зможуть підтримати вогнем піхоту, було вирішено не проводити штурм [36, с.395].

Нічний обстріл з застосування реактивної артилерії та САУ «Нона» був значно сильнішим ніж в минулі дні. Вогонь вівся переважно по території навколо

школи №14 де перебували бійці «Донбасу». В цей же день до Амвросіївки вирушила група аеророзвідки для розвідки обстановки навколо міста. Однак на цей момент Іловайськ вже почали оточувати війська РФ.

Отже, перша спроба штурму відбулась 7 серпня 2014 року. Вона не була успішною через підготовлені оборонні позиції НЗФ та відсутність справної техніки в українських сил. Протягом наступних днів підрозділи ЗСУ та НГУ оточували місто Іловайськ та перекривали можливість постачання припасів для бойовиків в місті.

Друга спроба штурму 10 серпня 2014 року була більш успішною. Частині бійців вдалось наблизитись до міста. Однак через відсутність підтримки броньованої техніки, не надто активні дії підрозділів «Азов» та «Шахтарськ» і оборонні укріплення на в'їзді в місто не вдалось закріпитись на нових позиціях та захопити місто.

В період 11-18 серпня бойові дії активізувались. Підрозділи НЗФ та, ймовірно, російські сили здійснили спроби контрнаступу. Однак через активний спротив українських сил їм не вдалось здобути успіху.

Штурм 18 серпня став успішним. В місті змогли закріпитись підрозділи батальйону «Донбас». Протягом наступних днів в місті діяли і інші підрозділи ЗСУ та НГУ. Вдалось взяти під контроль східну частину міста. В західній частині міста досі перебували НЗФ. Особливо активні бої 18-23 серпня велись в районі Депо, 14-ї школи та залізничного мосту. Після 19-го серпня достеменно відомо про участь сил рф в боях. Їхня присутність ускладнила ситуацію для оборонців міста.

Розділ 2.2. Оточення та вихід українських військ (23–30 серпня 2014 р.): хід бойових дій і наслідки.

Масовий відступ українських підрозділів від кордону розпочався 23 серпня. Ділянка кордону з росією в цьому місці становила 150 кілометрів. На перекриття кордону було відведено лише сумарно 650 бійців. Це були військові 28-ї, 93-ї та 51-

ї бригади. Також три зведені артилерійські батареї, 5-й батальйон територіальної оборони «Прикарпаття», та допоміжна зведена група 2-го батальйону територіальної оборони Рівненської області. Відхід від кордону розпочався в перші години вторгнення 23-го серпня. При цьому підрозділи відходили без команди. Першими свої позиції покинули бійці 28-ї бригади та «Прикарпаття». На момент 24-го серпня позиції покинули всі підрозділи крім окремих артилерійських батарей. Найбільша активність ворожих військ була помічена біля передового командного пункту в Кутейниково [36, с.380]. Говорячи про характер бойових дій, варто зазначити, що до 23-го серпня бойовики не мали в своєму розпорядженні танків та броньованої техніки. Українські війська проводили штурми силами добровольчих батальйонів, при підтримці броньованої техніки ЗСУ. Це було обумовлене тим, що великої кількості штурмовиків, чи банально піхоти в керівників сектору «Д» не було. Саме тому всі бойові зіткнення проводились за допомогою добровольчих батальйонів. Цікавим моментом є саморобні броньовики, частіше за все на базі вантажних автомобілів. На базі грузовику КаМАЗ було збудовано броньовик з назвою «Пряник», який застосовувався протягом штурму, і був знищений в бою в самому місті Іловайськ [31]. Цей факт свідчить про гостру нестачу бронетехніки, що згодом призвело до великих втрат.

Після того, як дезертував батальйон «Прикарпаття», а згодом – і батальйон «Горинь», в бій з українськими частинами вступили російські регулярні війська. 25-го серпня вони остаточно відрізали іловайське угруповання з півдня, а на ранок 27-го серпня – з заходу. З того моменту добровольчі батальйони та частини Збройних Сил України в районі Іловайська опинились у цілковитому оточенні [26]. Варто також зазначити, що заблокувати всі дороги до Іловайська не вдалось. Тому бойовики в місті все таки мали можливість проводити обмежену ротацію, та підвозити припаси. Російські війська також вирішили спочатку взяти українські підрозділи в оточення, подібно до української операції по блокуванню Іловайська. Однак володіючи значно більшими силами їм вдалось обійти українські підрозділи, взявши їх в достатньо широке кільце. Фланги Іловайського угруповання прикривали невмотивовані та погано оснащені батальйони ТрО. В них не було

можливості чинити спротив регулярній російській армії. Саме за рахунок цього війська в Іловайську та поблизу опинились в оточенні [36, с.446].

Окрім оточення Іловайську російська армія почала атаку на ЗСУ поблизу Луганську. Удар в цьому, північному напрямку, схоже був головним, оскільки російських сил сюди було перекинуто більше ніж в район Іловайську. Українським військам на цьому напрямку вдалось завдати ворогу втрат, перегрупуватись та зайняти оборону на більш вигідних рубежах. Попри раптовість нападу росіяни не змогли досягти поставлених задач [21].

Після того, як було успішно проведено операції зі звільнення Слов'янська, Дзержинська, Лисичанська, міст по лінії Артемівськ — Дебальцеве, Попасна і наші частини вийшли до Горлівки, Донецька, у Генштабі рф зрозуміли, що українські війська чітко йдуть по основних транспортних коридорах, а їхня мета — розсікання сил противника, або їх блокування в умовах оточення і знищення частинами. Росіяни не могли цього допустити, тому ввели свої регулярні частини на територію Донбасу.

У контексті подій під Іловайськом резонансною стала ситуація з 5-м батальйоном територіальної оборони «Прикарпаття», який самовільно залишив позиції. За словами головного військового прокурора Анатолія Матіоса, дії командира батальйону Віталія Комара кваліфікуються як злочин, що призвів до послаблення українських позицій і сприяв подальшому оточенню сил АТО [36, с.381]. 326 військовослужбовців залишили фронт і повернулись до місця постійної дислокації, попри заклики Генштабу про необхідність повернення. Сам Комар стверджував, що в наявних умовах підрозділ не мав засобів для ефективного опору механізованим підрозділам противника, а його дії врятували особовий склад від безглуздої загибелі [36, с.382].

Унаслідок низки критичних рішень і дій, зокрема самовільного залишення позицій окремими підрозділами, територія довкола Іловайська опинилася в оперативному оточенні російських військ, що стало причиною найбільших втрат ЗСУ в ході цієї операції. Зокрема, від Амвросіївки в напрямку опорного пункту біля Кутейникового висувалася велика бронетехнічна колона чисельністю до 130

одиниць. Попри повідомлення про загрозу, Генштаб обмежився наказом утримувати кругову оборону. Розташування сил наведені в додатках (Додаток А.1).

24 серпня 2014 року основні сили регулярної російської армії перетнули кордон України, не зустрічаючи значного спротиву та швидко просунулись до рубежу Ленінське — Кумачове [11]. За даними Генштабу, у самому Іловайську перебувало до 250 бойовиків, ще 500 — поблизу Моспиного.

У цей період 2-й батальйон «Горинь», який контролював ключову дорогу Донецьк–Іловайськ, самовільно залишив позиції, що дозволило силам противника перекинути резерви. Частина підрозділів, зокрема десантники рф, виявились неготовими до інтенсивних бойових дій, що підтверджують свідчення полонених: багато хто не мав бронежилетів і очікував «кримського сценарію» [65, с.67].

Хоч в ході цієї операції і застосовувались підрозділи десантних військ, які вважаються елітою в російській армії. Особовий склад цих частин не був готовий до справжніх бойових дій. Начштабу АТО Віктор Назаров в ході інтерв'ю розповідає, що: «Коли вони 24-25 серпня заходили на нашу територію, то чимало з них навіть не мали бронежилетів. Полонені розповідали: мовляв, їм сказали, що все буде, як у Криму — вони зайдуть, їх радісно зустрінуть» [29].

Біля Кутейникового українські сили, зокрема 51-ша бригада, вступили в бій з російськими військами, знищивши до 120 осіб противника, ще 10 — взяли в полон [52, с.59]. Унаслідок мінометного обстрілу села близько 230 українських бійців залишили позиції, що сприяло просуванню ворожих колон.

Інциденти з танками без розпізнавальних знаків та обмежена координація між підрозділами лише ускладнили ситуацію. Авіаудари ЗСУ поблизу с. Шевченко частково стримували просування ворога, однак спроби підсилення з боку ротно-тактичної групи 93-ї ОМБр були зірвані бойовими діями НЗФ поблизу Мануйлівки, змусивши українські підрозділи відступити до Іловайська [34].

В загальному поява навколо Іловайська російських військ серйозно змінила ситуацію. Фланги та тил основного угруповання сектору «Д» було погано прикриті. Через це, та через погане оснащення, відсутність зв'язку та адекватного командування багато підрозділів почали відступати. Наприклад, старшина 39-го

батальйону територіальної оборони Юрій Лисенко так описує ці події: «Двадцять восьма бригада була сильно розбита, особливо наш тил вони б не захистили. Але в них хоч би була бронетехніка... Потім уже мені командир однієї з рот 28-ї бригади зателефонував і сказав: «Юра, вибач, ми йдемо з блокпосту, інакше нас усіх уб'ють»» [41].

У ніч з 24 на 25 серпня зазнала важких втрат мінометна батарея капітана Шиліка. Більшість особового складу батареї знаходилась на блокпості 39-06. Блокпост був обстріляним самохідно-артилерійськими гарматами «Нона», що перебувають на озброєнні повітряно-десантних військ рф. Загинули 17 військовослужбовців 51-ї бригади, багато було поранено.

Перед загрозою оточення, з котла, що мав ось-ось замкнутись, з боєм прорвалася 8-а рота 51-ї бригади, якою командував капітан Олег Редюк. Маючи 2 БМП та 1 МТЛБ капітан вирушив з блокпосту 40-02 та дістався селища Докучаєвськ, де вже перебували наші війська [17].

25 вересня ворожі підрозділи продовжували оточення Іловайського угруповання української армії. Після виходу передових загонів 19-ї окремої мотострілецької бригади Південного ВО та 331-го повітряно-десантного полку 98-ї повітряно-десантної дивізії ЗС рф на рубіж Амвросіївка — Кутейникове, Василівка — Сонцеве — Гранітне — Тельманове основні сили цих підрозділів продовжили ведення рейдових дій в напрямку Тельманового і Новоазовська [Додаток А.2]. Одночасно до БТГ зі складу 247-го десантно-штурмового полку розпочали ведення рейдових дій в напрямку с. Щербак та м. Новоазовськ [11]. В цей день відступило близько 1200 бійців, ті хто залишився продовжували виконувати завдання в районі Іловайську. Відступ такої великої кількості військовослужбовців значно ослабив лівий фланг сектору «Д».

Після підтримки артилерії підрозділам рф вдалось розташуватись в районі селищ Амвросіївка, Агрономічне, Старобешеве та Кутейникове на півночі, а також Гранітним, Тельмаковим, Новоазовськом на півдні. Після цього, частина російських військ відійшла ближче до кордону, їм на заміну прийшли бойовики з Донецько-Макіївське угруповання.

25-го серпня у засідці в Іловайську загинув у машині командир батальйону «Херсон» та водій [31]. В цей день були спроби НЗФ захопити депо, де несли служби бійці батальйону «Херсон» та «Донбас». Під час цих боїв українські військові змогли втримати стратегічно важливий об'єкт.

Ситуація навколо Іловайська залишалась критичною. Українські підрозділи зазнавали втрат на всіх опорних пунктах. Зв'язок був практично відсутній — мобільні мережі працювали з перебоями, а рацій бракувало та їхня дальність дії була обмежена [41].

На той момент у районі Іловайська були заблоковані підрозділи 39-го та 40-го батальйонів ТрО. У ніч з 25 на 26 серпня бійці 39-го БТрО вийшли з позицій, що призвело до оголення лівого флангу.

26 серпня ЗСУ здійснили удар по командному пункту супротивника в с. Победа. Того ж дня поблизу Кутейникового українські сили (3-тя БТГр та 51-ша ОМБр) вступили в бій із підрозділами російських десантників, захопивши в полон 10 військовослужбовців 331-го полку 98-ї дивізії [11]. Селища Амвросіївка, Старобешеве та Кутейникове були заблоковані. В останньому у полон потрапили 30 українських військових. Поблизу Многопілля силами 51-ї бригади знищено три МТЛБ противника. У ході бою загинуло 4 українських бійців, ще 9 — поранено.

Для зупинки наступу ворога в район Старобешеве була направлена БТГр 72-ї ОМБр. Однак лише 28 серпня вона досягла району с. Стила. Тим часом 25 серпня поблизу Дзеркального були повторно захоплені в полон 10 російських десантників [11].

25 серпня біля селища Дзеркальне наші війська захопили 10 російських десантників в полон. Що вони робили за кількадесят кілометрів від державного кордону в українському тилу ніхто не пояснив [34].

26 серпня продовжувались дії російських військ та НЗФ спрямованих на оточення Іловайську: «Угруповання російських військ розпочало укріплення зайнятих позицій, у першу чергу артилерійських засобів ураження по рубежу Новий Світ — Старобешеве — Горбатенко — Чумаки — Світле» [11].

У той же день залишки зведеного підрозділу (28, 51 ОМБр та 25 ОПДБр) прорвалися з оточення. Це ще більше послабило українське угруповання в Іловайську.

1-ша бригада оперативного призначення НГУ не змогла вийти на вказаний рубіж Комсомольське–Гранітне, зосередившись у Старогнатівці, Гранітному та Маріуполі.

Близько 12:00 в районі Агрономічного підрозділи 51-ї ОМБр та 91-го інженерного полку вступили в бій із російською колоною, що складалася з танка і шести БМД. Українська БМП підбила танк, після чого ворог почав відступ. Для підсилення позицій були направлені 6 БМП, оснащених ПТРК «Фагот» [39].

Вже 26 серпня командування АТО розпочало реалізацію плану прориву кільця оточення для виведення українських сил з району Іловайськ – Многопілля [27].

Деблокаду підрозділів планували здійснити силами 92-ї та бригади та 42-го батальйону, при підтримці 1-ї окремої танкової бригади. До виконання завдання приступила тільки невелика частина танкової бригади, а сумарна кількість бійців сягала близько 360 бійців. Крім того більшість складали мобілізовані в яких не було бойового досвіду.

Увечері 26 серпня колона 92-ї окремої механізованої бригади зупинилася на ночівлю поблизу с. Колоски, де мала з'єднатись із 42-м батальйоном територіальної оборони для проведення наступу на Кутейникове та деблокади українських підрозділів в Іловайську. О 19:45 українські позиції було обстріляно з мінометів, а о 23:00 розпочався стрілецький бій, який тривав до 8:00 наступного дня [37, с.152].

Під час бою було знищено дві БМД противника вогнем з танка Т-64БВ, однак українські САУ також були виведені з ладу, а ще три танки залишені на полі бою [37, с.155].

Підрозділ 92-ї бригади зазнав тяжких втрат. Тільки два БТР із розвідниками змогли відступити до Комсомольського, суттєво знизивши шанси на успішну деблокаду Іловайська.

Того ж дня, у бою біля с. Новодвірське, військовослужбовці 17-ї танкової бригади захопили російський танк Т-72Б3, знищили БМД-2 та дві вантажівки. Трофейний танк був позначений українською символікою і надалі використаний під час прориву з Іловайська [37, с.116, 185].

За повідомленнями сепаратистських ресурсів, у ніч з 26 на 27 серпня під їх контроль перейшло с. Старобешеве. Вранці 27 серпня, за тими ж джерелами, у полон здалися 129 українських військових, імовірно зі складу різних підрозділів [31]. Варто зазначити, що російські та проросійські ЗМІ не висвітлювали ці події, ймовірно через те, що полон захопили регулярні війська РФ, а не сили самопроголошених республік.

27 серпня для підсилення Іловайського гарнізону туди було направлено бійців 42-го БТрО гелікоптерним шляхом. Один із гелікоптерів був збитий поблизу Березового — поранено 15 військових. Крім того, о 10:00 зведений загін 95-ї аеромобільної бригади (50 осіб) десантувався поблизу Старобешеве і Роздольного з метою забезпечити прорив 72-ї ОМБр, однак не досяг визначеного рубежу [11].

Ще один підрозділ 42-го БТрО, що мав з'єднатись із 92-ю бригадою, потрапив під мінометний обстріл поблизу с. Новозарівка в ніч на 28 серпня. Близько 07:00 колону було розстріляно з БМД противника. Лише 12 бійців змогли прорватися до Волновахи наступного дня [37, с.173].

27 серпня відбувся мітинг під Адміністрацією Президента України. Протестуючі вимагали відправити підмогу заблокованим в Іловайську солдатам [38]. Однак, з вищеописаних причин допомога так і не прибула. Військові, що відправились на допомогу були вбиті або поранені, а техніка знищена.

Для деблокування Іловайську підготували резерв, що складався з 79-ї та 95-ї бригади. Загальна численність цього резерву складала до 2000 осіб. Проте через сильний вогневий вплив противника було вирішено вивести заблокованих військових швидше [48, с.380].

Бійці що відступили з Савур-Могили приєдналися до частин під Іловайськом. Російські війська в цей день намагались не вступати в відкриті бої.

Як зазначає полковник Ковальський, поблизу Агрономічного було знищено КАМАЗ та МТ-ЛБ противника. Захоплений танк не використовувався через технічні обмеження й був переданий до ОК «Південь» [39].

Таким чином, спроба деблокади Іловайську була провальною. Причинами цього стали низький моральний дух, відсутність бойового досвіду та розвідданих в бійців, які мали бути залученими до бойових дій.

Російські збройні сили спільно з підконтрольними НЗФ силами змогли оточити українські підрозділи біля Іловайська, взявши під контроль ключові позиції й здійснивши масований обстріл колон, що намагались прорватися 29 серпня. Одночасно через втручання російських військ відступили і сили АТО в Луганській області. Інтенсивні бойові дії тривали до 5 вересня, після чого лінія фронту була частково стабілізована [65, с.67].

Щодо офіційної позиції МО України відомо наступне: 13 серпня 2015 р., Міністерство оборони України опублікувало Аналіз ведення антитерористичної операції та наслідків вторгнення Російської Федерації в Україну у серпні-вересні 2014 р. В матеріалі аналізуються події в Секторі «Д» та Секторі «Б» в ході літньої компанії та висувуються такі основні тези: добровольчі батальйони не підпорядковувались штабу АТО і не входили офіційно до складу сил, керівництво штабу АТО не очікувала, що ВС рф вторгнуться на територію України, попри високий моральний рівень бійців їхня підготовка була слабкою. Штабом АТО тричі ставилися завдання 3-й батальйонній тактичній групі 72-ї механізованої бригади вийти на визначені рубежі для зайняття оборони. І жодного разу ці завдання не були виконані у зв'язку з невиходом у визначений район у встановлені терміни, чим суттєво були обмежені можливості виконання завдань іншими підрозділами навколо Іловайську. Генеральний штаб ЗСУ наголошує, що планувався не прорив з оточення, оскільки війська йшли колонами. Злочинний розстріл колон українських військ, що виходили з Іловайська, яскраво продемонстрував терористичну сутність рф.

Голова Союзу солдатських матерів рф повідомила, що за попередніми даними на території України станом на цей момент перебувало 15 000 російських солдатів. Представники НАТО оцінювали їхню чисельність в 10 000 [53, с.56].

Починаючи з 28 серпня, велись перемовини про вихід українських військ з оточення. Перемовини велись напряду з російською стороною. 28-го серпня російське командування надало оточеним під Іловайськом українським військам перший «зелений коридор»: щоб можна було вивезти загиблих та поранених. Перша колона щасливо минула розташування російських військ та незабаром дісталась до Мелітополя. Однак друга, яка вирушила ввечері, потрапила під ворожий обстріл [17]. Умови відходу змінились. Вихід став можливий тільки за умови, що техніка і озброєння залишаються.

Дані умови були неприйнятними для української сторони. Не було жодних гарантій, які б дозволяли вийти з Іловайську беззбройними. Російська сторона продовжувала тягнути час під час перемовин, ймовірно, щоб зайняти кращі позиції вздовж маршруту українських військ. 29 серпня 3.00 були плани піти на прорив. Відомо про причини відмови від прориву. На більш низькому рівні було прийнято рішення виходити під гарантії російської сторони.

Як наслідок, вихід підрозділів здійснювався по тих же маршрутах, що й були обговорені протягом 28-го серпня. З російської сторони перемовини очолював генерал Богдановський. Відомо, що близько 6-ї ранку Хомчак вів перемовини з російським офіцером в Многопіллі. Російський офіцер продовжував вмовляти генерала Руслана Хомчака на вихід з оточення без зброї та важкої техніки, а також декілька разів просив почекати з виходом [37, с.166].

Цікавим фактом є те, що перемовини з генералом Богдановським велися і вже під час розстрілу українських військових під час виходу з оточення. Під час цих перемовин Богдановський заявив, що рішення тут приймає не він [37, с.202]. Повертаючись до персони Руслана Хомчака, важливо зауважити, що після відкриття вогню він не виходив на зв'язок з Генштабом та не командував підлеглими йому підрозділами.

План генерала Руслана Хомчака щодо прориву з Іловайського котла був надзвичайно ризикованим і залежав від дій обмеженої кількості професійних військових. Для виконання такого завдання потрібні добре підготовлені танкові й механізовані підрозділи, проте в районі Іловайська таких нараховувалося не більше сотні осіб. Це були роти 17-ї танкової бригади, екіпажі танків 93-ї та 51-ї бригад, а також кадрові офіцери. Основу ж сил становили добровольчі батальйони з обмеженим бойовим досвідом.

Успіх операції залежав від дій цих 100 військових, які мали очолювати дві проривні колони — «Булава» та «Вітер». Водночас більшість досвідчених бійців зосередилися в колоні «Булава», тоді як у колоні «Вітер» їх майже не було.

Генерал Руслан Хомчак заперечував відсутність координації в Іловайську, заявляючи, що всі дії узгоджувалися, а підрозділи мали необхідне забезпечення. [21]. Втім, після того як він залишив свій автомобіль із рацією, жодних наказів більше не віддавалось, що поставило під сумнів реальну координацію дій.

Відомо, що була досягнена домовленість про відхід українських військ з м. Іловайськ. Згідно з домовленістю, на світанку 29-го серпня 2014 року до українських військових мали прибути 2 БТРа, зі складу військ рф, після чого колони мали вирушити з міста [48, с.377].

Говорячи про підтримку виходу українських підрозділів від Генштабу, варто зазначити, що після початку обстрілу колони, було піднято в небо по тривозі чотири літаки (Два Су-25 та два МіГ-29) [21]. Один з літаків було підбито, однак пілоту вдалось катапультиуватись та його згодом було виведено на підконтрольну територію бійцями 3-го полку спецназу [41, с.383]. Крім авіації вихід підтримували за допомогою реактивної артилерії. В зв'язку з недосяжністю об'єктів противника для інших вогневих засобів, під час виходу з Іловайська, 1 рдн, 19 рбр і 1 реадн 107 реап виконували завдання по підтримці підрозділів ЗСУ та МВС, забезпечення їх просування шляхом створення «вогневого коридору». Удари наносились ракетними комплексами «Точка У» та «Смерч». За допомогою цих комплексів наносились удари по позиціям російських військ навколо Іловайську щонайменше до 2 вересня [15].

Було вирішено сформулювати 2 колони, перша - «Булава» складалась з штабу Руслана Хомчака, Батальйону «Дніпро-1», «Світязь», «Миротворець», «Херсон», «Івано-Франківськ», та 51-ї бригади. Колона мала 4 танка на охороні, та близько 6 БМП. За планом «Булава» мала рухатись маршрутом Многопілля — Агрономічне — Новодвірське — Михайлівка — Андріївка — Горбатенко — Чумаки — Новокатеринівка [Додаток А.3]. Загалом в колоні було приблизно 400 осіб, хоча вона дуже сильно розтягнулась.

Друга колона з позивним «Вітер» складалась з батальйонів «Шахтарськ», «Донбас», 40-го та 39-го батальйонів тероборони, 93-ї бригади, «Кривбасу» та 3-го полку спецпризначення [Додаток А.3] [37, с.204]. Колона здебільшого складався з добровольців, які пересувались на цивільній техніці, однак в колоні було щонайменше 3 танка та декілька БМП. Захоплений в росіян Т-72Б3 очолював колоную

В цій колоні особливо яскравою була проблема з зв'язком, так Юрій Лисенко згадує: «І точно пам'ятаю – були лише 3 рації: одна в головній машині (це були один танк та 3 БМП), друга у мене, і третя у хвості колоні» [41].

Колона мала рухатись маршрутом Многопілля — Червоносільське — Осиково — Победа — Новокатеринівка. Загалом в колоні було близько 700 військовослужбовців. О 8.15 колони розпочали рух за своїми маршрутами. Приблизно в цей самий момент колону «Вітер» розпочали обстрілювати з мінометів.

Журналісти Дорожнього контролю, що перебували в машині командира «Дніпро-1» Юрія Берези, яка була в складі колоні «Булава», змогли зазняти на відео перемовини по рації, в ході яких звучить команда генерала Руслана Хомчака: «По бойовому вперед» [12].

Те ж саме описує виконувач обов'язків командира роти 39-го БТрО Юрій Лисенко: «Росіяни розраховували, що все піде за планом. Ми вишикувалися колоною, зустрілися парламентарі, почали обговорювати перехід. Треба було чекати на підтвердження від росіян - і вони просили почекати 15 хвилин буквально... Хомчак у відповідь сказав, мовляв, мені ніколи чекати, мені треба

поспішати. У наказовому порядку – все по-бойовому, прориваємось і атакуватимемо росіян» [41]. Попередньо планувалось, що в голові кожної колони їхатиме БТР з російськими військовими, однак цього не відбулось [37, с.202].

Колона на повному ходу розпочала рух. Дороги були вузькими, навколо були поля заміновані росіянами. Розпочався мінометний обстріл, згодом вогонь відкрили і ворожі танки. Автопарк колони здебільшого складався з легкових машин, тож відразу почались втрати [41].

Командував колоною полковник Грачов. Колона «Вітер» розпочала рух після колони Хомчака «Булава». Голова колони змогла минути Червоносільське. Але основна частина колони, тобто цивільний транспорт добровольчих батальйонів, досі були на відрізку Многопілля - Червоносільське.

Обстріл розпочався ще біля Многопілля з важких мінометів. Найбільші втрати українські військові отримали на дорозі від Многопілля до Червоносільського. Легкоброньований та цивільний транспорт знищувався вогнем мінометів та танків. Лише невеликій кількості особового складу вдалось прорватись до Червоносільського [40].

Передова частина колони змогла минути Червоносільське, в той час як основна група була під щільним обстрілом. Ділянка дороги Многопілля-Червоносільське чудово прострілювалась, а поля навколо неї були заміновані. В цей момент колона «Вітер» фактично розділилась [37, с.230]. Автомобільний парк був дуже різним. Через це тримати темп руху було дуже важко. В перші ж хвилини бою пострілом ворожого танку була знищена бортова вантажівка з людьми та білий мікроавтобус. БМП з авангарду колони відкрив вогонь по російському танку, внаслідок чого в нього заклинила башта. Бійці, що не встигли на автомобілях прорватись в Червоносільське, відстрілювались з стрілецької зброї прямо на дорозі [37, с.231]. Саме на цьому відрізку загинуло найбільше бійців. Обстріл вівся з всіх наявних в військ рф засобів: гранатометів, мінометів, артилерії, танків, АГС, стрілецької зброї. Згодом було знищено ще декілька автобусів, ГАЗ-66, машину швидкої допомоги, Камаз, грузовик ЗІЛ [37, с.228].

За планом росіян, українська колона мала намагатися наздогнати свою бронетехніку, однак більшість військових зосередилась у Червоносільському. БМП-2, що прикривали хвіст, рушили на ворожі позиції, але були знищені з ПТРК. У полях біля села танковим пострілом була знищена пожежна машина з розвідниками «Донбасу».

Зв'язок між підрозділами був слабким. За словами бійця «Донбасу» Олександра Печнікова, лише командир батальйону мав зв'язок із Хомчаком. Противник перехопив частоту радіозв'язку: бойовик «Моторола» викрикував погрози, знаючи позивні командирів [37, с.224].

Першими до Червоносільського прорвались бійці «Кривбасу», але їхню техніку знищили. В селі зібрались бійці кількох батальйонів, яким вдалось підбити техніку противника. Захоплені російські солдати виявились строковиками [37, с.230].

Авангард колони «Вітер» відкрив вогонь по ворогу й прорвався на 10 км, перш ніж його знищили. Полковник Грачов, що командував колоною, загинув за невстановлених обставин. Частина техніки потрапила в засідки між селами, зокрема біля Осикового: були підбиті кілька машин, бійців добивали снайпери.

Колона 93-ї бригади, якій пощастило прорватися через засідку, і яка проминула села Червоносільське, Володарського, нарешті в'їхала в Осикове. Між селами Володарського та Осикове снайпери і піхотинці супротивника почали відсікати окремі машини. Так, не доїжджаючи до села Осикове, було підбито вантажівку ЗІЛ-131 з влаштованою в її кузові зенітною установкою. На виїзді з селища Осикове було підбито бойову машину піхоти № 319. Щоб забрати вцілілих бійців зупинився Урал, однак він був знищений попаданням з гранатомету. Майже всіх бійців з цієї машини після цього добили снайпери. Трохи далі по дорозі була знищена ще одна БМП та ГАЗ-66. Частина бійців, що перебували в ГАЗ-66 загинули внаслідок аварії. Ще двох розстріляли російські військові. З усієї колони полковника Грачова з оточення пощастило вирватись лише легковій машині з журналістами. Трофейний танк Т-72Б3 полковника Євгенія Сидоренка дістався

майже до краю Новокатеринівки. Там він був підбитий. Екіпаж евакуювався та пізніше дістався до українських позицій [37, с.263].

Основна маса тих хто вціліли під час розстрілу «Зеленого Коридору» зібрались в Червоносільському. Там було близько 250 осіб. Багато з них були пораненими. Російські танки обстрілювали будівлі фугасними снарядами, внаслідок чого будівлі починали горіти. Крім того вівся сильний мінометний обстріл. В Червоносільському перебували російські солдати, вцілілим бійцям «Донбасу» вдалось провести зачистку селища, в ході якого було знищено 18 солдат рф та 4 захоплено в полон [37, с.238]. В ході бою вдалось захопити російський танк, бронетранспортер та БМД. Росіяни чинили спроби повернути захоплену техніку, однак українські військові зайняли позицію біля неї та вели бій з противником.

Аналізуючи інформацію можна точно сказати, що саме біля Червоносільського були розташовані позиції російських військ, які вели танковий обстріл колони. Українські бійці змогли провести лобовий штурм позицій росіян та захопити їхні позиції. Знищені танки належали 6-тій танковій бригаді рф. На них було характерне для російських військ того періоду маркування - білі кола [10].

За спогадами бійців Донбасу полонені росіяни взагалі не знали про існування «зеленого коридору». За їхніми словами вони вже два дні чекали колону, яку треба було знищити. Ворог перейшов до артилерійських ударів, оскільки в прямому бою ніс відчутні втрати. Військовим вдалось зблефувати, і повідомити росіян про те, що якщо вони не припинять артилерійський вогонь, то по їхнім позиціям буде завданий удар нашою артилерією [35]. За іншими даними росіяни самі попросили про перемир'я, і розпочали перемовини з метою звільнення своїх полонених та захопленої техніки [37, с.240].

Через важку обстановку та велику кількість поранених, бійці в Червоносільському вирішили вести переговори з росіянами. Представником від української сторони був виконуючий обов'язки командира стрілецької роти 39-го БТрО Юрій Лисенко. Перемовини були достатньо напруженими. Згодом росіяни повідомили, що згодні відпустити бійців, якщо вони здадуть зброю та відпустять їхніх полонених. Бійці 39-го та 40-го батальйонів ТрО погодились на такі умови.

Проти цієї ідеї виступили бійці «Донбасу», які заявили що продовжуватимуть спротив. З російською стороною було домовлено, що 40 важкопораненим українським військовим буде надана медична допомога. Їх завантажили в два «КаМАЗи» та забрали з поля бою. Інших бійців росіяни відвезли в свій табір, який розташовувався за 2 кілометри від Кутейниково [41].

Бійці «Донбасу» та ті, хто продовжував спротив в Червоносільському протримались до 30-го серпня. В умовах оточення переважаючими силами противника, без зв'язку з керівництвом, нестачі боєприпасів та перспективі повного знищення бійці, які досі перебували в Червоносільському вирішили здатись [10].

Загалом в російському таборі було близько 250 бійців з батальйонів «Крим», «Дніпро», «Донбас», 93-ї бригади та 39-го і 40-го батальйонів ТрО. Згодом цих бійців справді відпустили. Поблизу Осиково їх забрав Червоний хрест. По дорозі до місця евакуації бійці зустрілись з кореспондентами «Дорожного патрулю», які заявили, що генерал Хомчак та командир «Дніпро-1» Юрій Береза покинули поле бою вночі за допомогою ПНБ. З Осикового бійців евакуювали до Волновахи, звідки вони відійшли в Дніпропетровськ [41].

«Булава» так само як і «Вітер» розтягнулася на дуже значну відстань. Коли авангард колони перебував в Світлому її хвіст ще не вийшов з Агрономічного. Позиції російський військових неподалік Новодвірського змогли зазняти журналісти Дорожного контролю. Пізніше виявилось що це були російські солдати 8 ОМСБр [28].

Сам шлях від Агрономічного до Чумаків колона пододала без обстрілів. Тут варто зазначити, що мінометний обстріл колони «Вітер» розпочався відразу. Голова колони зупинилась в Чумаках та почала розвертатись. Це саме почала робити і бронегрупа. Після цієї зупинки по «Булаві» було відкрито вогонь з мінометів та артилерії. Праворуч від колони розташовувались позиції російських артилеристів. Ці позиції вдалось зачистити, але й українська колона понесла перші втрати [37, с.263]. В цей момент по авангарду колони відкрили вогонь спочатку з

стрілецької зброї, пізніше з РПГ та крупнокаліберного кулемету. Колона почала розвертатись. Військові не отримували накази як діяти в таких ситуаціях [37, с.264].

Колона розсіялась і розпочала вести хаотичний вогонь. Не було зрозуміло де противник, а де свої. Пошкоджена техніка перешкоджала руху, російські БМП та танки добивали вцілілих з хвоста колони. Військові покидали техніку та намагались догнати авангард колони. Вціліла техніка концентрувалася поблизу хутору Горбатенко і в Чумаках.

З сторони Чумаків назустріч колоні рухалась російська техніка, яка розпочала обстріл центральної частини «Булави». В бій з росіянами вступив танк Т-64 та декілька БМП. В ході бою було знищено щонайменше два Т-72 і одну БМП противника [31].

Після цього, колоні вдалось покинути Чумаки та продовжити рух в напрямку хутору Горбатенко. Однак і на цій ділянці шляху по них відкрили вогонь з артилерії та стрілецької зброї. Було підбито український танк, в якому здетонував боекомплект. Найбільші втрати «Булава» понесла в урочищі Червона поляна та на шляху до хутора Горбатенко [37, с.268].

В колоні було близько 5 танків. З слів командира 2-ї танкової роти 51-ї ОМБр Віталія Непеляка: «Проблема в тому, що я тієї місцевості взагалі не знав. Ані карт, ані будь-якого плану, нічого не було. Навіть назв населених пунктів не знали! Початок розстрілу застав нас десь поблизу Чумаків. У складі нашої колони було близько 4—5 танків, але особисто я бачив лише три» [37, с.270]. Це вказує на недбалість командування в ході планування виходу український військ.

Вже станом на цей час було відомо про те, що колона «Вітер» потрапила під обстріл в районі Червоносільського. Генерал Руслан Хомчак наказав двом БМП, які замикали колону «Булава» відправитись на підсилення «Вітру» [31].

Обстріл вівся з всіх боків. Дистанція стрільби складала від 500 до 50 метрів. Вціліла техніка продовжувала рух, підбираючи по маршруту піших та поранених бійців. Легкоброньовані автомобілі намагались сховатись за бронею танків та БМП. Була втрачена ще одна БМП з всіх екіпажом та десантом [37, с.271].

Основна частина БТГ 51-ї механізованої бригади та автомобільний транспорт 40-го батальйону «Кривбас» застрягли в урочищі Червона Поляна. На іншому боці поля по них працювала російська батарея гармат Д-30. Як згодом виявилось, це була батарея 1065-го артилерійського полку 98-ї повітряно-десантної дивізії Збройних сил рф. Несподівано для росіян цю батарею почали обходити з тилу кілька українських БМП-2, і, швидше за все, саме тому командир ворожої батареї викликав вогневу підтримку. Під час розстрілу залишків колони генерала Руслана Хомчака в урочищі було знищено кілька вантажівок та автобусів [37, с.275]. В урочищі Червона Поляна було знищено 6 БМП українських військ [31].

Частина бійців, що змогли вирватись з Червоної поляни прорвались до ділянки дороги Катеринівка-Побєдноє. Там зустрілись колони Грачова та залишки колони Хомчака, які рухались не через хутір Горбатенко. Очевидець цих подій молодший сержант Дніпро-1 Роман Зіненко згадує: «На шляху північніше селища Новокатеринівка вперед вирвались три українських БМП-2, але одна з них була спалена одразу, а дві інші — підбиті. Супротивник почав прицільно стріляти по танках» [37, с.311].

Там зібрались представники добробатів, здебільшого «Дніпро-1», а також бійці 51-ї бригади. Було прийняте рішення рухатись в напрямку Старобешеве. Бійці пересувались на МТЛБ, БМП та легковій техніці при підтримці танку. Загалом ця група складалась приблизно з 50 бійців. Біля спуску до перехрестя Старобешеве-Комсомольське було вражено БМП та легкову техніку. Декілька бійців з БМП і легкової техніки отримали поранення, однак їм вдалось заночувати в Катеринівці. Наступного дня їх забрав «Червоний хрест». Екіпажі УАЗу та Уралу понесли значні втрати, однак теж добрались до Новокатеринівки. В селищі були ворожі сили, внаслідок обстрілу загинули майже всі бійці які перебували на броньованій техніці, був підбитий ще один БМП. Військові в селищі спішилися та почали вести бій. Звідти змогла прорватись лише одна МТЛБ. Згодом бійці з екіпажу цього МТЛБ змогли пішки добратись до Кутейниково [37, с.248].

Танки та БМП цієї групи вступили в бій з ворогом. Кожен танк здійснив близько 5 пострілів по противнику. Однак вогнем з ПТРК та російських Т-72 майже вся бронетехніка була знищена [31].

Бійці поодинокі, та невеликими групами здійснювали спроби вийти з оточення біля Старобешового та Кутейниково. Частина бійців потрапляли в полон. Поранених в наступні дні вдалось забрати «Червоному Хресту» [37, с.291-310].

Особливої уваги заслуговує Володимир Стебюк, який рухався через Новокатеринівку. Він був керівником медичної служби батальйону «Миротворець», а також представником «Червоного Хреста». Біля Новокатеринівки він здався в полон російським військовим, і згодом врятував життя близько 20 українських військових.

Авангард техніки, яка змогла пройти в хутір Горбатенко, майже безперешкодно пройшла населений пункт. Російські десантники з позицій біля хутору пропустили танки та БМП і відкрили вогонь по автоколоні, намагаючись її знищити. З цього моменту колона остаточно поділилась на дві групи.

На під'їзді до хутора Горбатенко було знищено два автобуси з бійцями батальйонів «Херсон» та «Миротворець». Після цього в хутір зміг проскочити лише один мікроавтобус «Дніпро-1» з АГС на борту. Коли розпочався шквальний мінометний обстріл, автомобільна техніка бійців «Херсона», «Миротворця» та «Івано-Франківська» була знищена. З хутору вдалось прорватись трьом групам бійців [37, с.281].

В хуторі Горбатенко розпочався бій, який вели бійці «Херсону» та «Миротворця». Ворог вів вогонь з стрілецької зброї та крупнокаліберного кулемету. Більша частина тих, хто залишився в хуторі були вбиті, або потрапили в полон [37, с.289].

Однак російська сторона теж понесла втрати – 3 спалені «Камази» з характерними білими колами на дверях [34]. За спогадами бійця батальйону «Миротворець» Олександра Ковальчука частину поранених з хутора Горбатенко вдалось відправити до Лікарні: «...кілька хлопців з нашого батальйону склалися грошима і вмовили місцевого чоловіка, щоб він вивіз п'ятьох поранених до

найближчої лікарні» [37, с.283]. В лікарні ці бійці представились як мирні мешканці, або бійці «ополчення» і їм була надана допомога. Згодом їм вдалось самотійно добратись на підконтрольну Україні територію [37, с.283]. Частині бійців «Миротворця» та «Дніпро-1» вдалось прорватись з хутору невеликими групами або наодинці протягом вечора 29 та 30 серпня.

17 бійцям батальйону «Івано-Франківськ» на чолі з комбатом вдалось вирватись з оточення. Ймовіріше за все вони покинули свої автомобілі десь в районі хутору Горбатенко і пішки змогли вийти до підконтрольної Україні території.

Більшість автотранспорту, що покинув хутір, був знищений за селищем. Достеменно відомо про розстріляний з стрілецької зброї мікроавтобус «Дніпро-1» та пікап «Нісан» цього ж підрозділу. Трохи пізніше було підбито українську БМП. Ближче до вечора російські військові сіли на техніку та почали рухатись в бік кордону. Ймовірно, цю ділянку вдалось пройти кільком БМП, танкам, та автобусу роти «Світязь» [37, с.288].

Отже, ті хто зміг прорватись з засідки в урочищі Червона поляна, натрапили на нову в районі хутору Горбатенко. Бійці залишились без командування, розсіялись по всіх околицях, намагаючись сховатись в лісосмугах та полях. На цьому ж місці, ймовірно, був знищений БМП №529, в якому перебував комбриг 51-ї бригади Півоваренко [17].

Говорячи про командування, варто зазначити, що, з слів очевидців, генерал Руслан Хомчак не надавав жодних наказів з самого ранку. Руслан Хомчак, командир «Дніпро-1» Юрій Береза та командир «Миротворця» Юрій Тетерук пересувались на двох броньованих мікроавтобусах інкасаторської служби [37, с.296]. Рухаючись на максимальній швидкості вони прорватись до лісопосадки. Там було вирішено залишити машини і рухатись пішки. В групі було 14 бійців та два журналісти «Дорожнього контролю» Єгор Воробйов та Ростислав Шапочніков. Надавши медичну допомогу пораненому водію, група відповзла від машин глибше в «зеленку». Бій навколо них тривав кілька годин [37, с.309]. З слів журналіста Ростислава Шапочнікова генерал Руслан Хомчак і Юрій Береза покинули

автомобіль з пораненим бійцем в лісосмузі та за допомогою ПНВ вийшли з оточення [12]. Однак командир батальйону «Миротворець» Андрій Тетерук, який був в цій групі згадує: «З приводу журналістів «Дорожнього контролю» — там незрозуміло вийшло. Люди були втомлені, виснажені, засинали на ходу... Видавати себе не можна було. І десь там ми їх і втратили» [37, с.307]. Руслан Хомчак з бійцями змогли пішки добратись до Кутейниково. Під час виходу генералу вдалось вийти на зв'язок з командуванням та запросити артилерійські удари по позиціях росіян, а також авіаудар. Подолавши мінні поля та обійшовши блокпости росіян, групі вдалось ввійти в Кутейниково [37, с.454].

Загалом можна зробити висновок, що генерал Руслан Хомчак дійсно не командував військами під час виходу з оточення. Однак журналісти «Дорожнього контролю» ймовірно самі навмисно відстали від групи генерала. Тож звинувачувати його в цьому не розумно. Сам факт, що генералу Хомчаку і командирам добробатів “Дніпро-1” та “Миротворець” вдалось вижити є позитивним. Якби вони були вбиті, або потрапили в полон російські ІІСО мали б багато причин для радості. Крім того, відомо, що генерал Руслан Хомчак передавав розташування російських військ. За цими координатами згодом було нанесено авіаудару [37, с.307].

За хутором Горбатенко колона генерала Руслана Хомчака остаточно розсіялась і фактично припинила своє існування. Частина залишків колони генерала Руслана Хомчака, прорвавшись крізь хутір Горбатенко, продовжувала рух до села Новокатеринівка. Останнім з хутора Горбатенко вискочив автобус із сімнадцятьма бійцями роти «Світязь». На виїзді він також був підбитий. Бійці, яким пощастило вискочити з автобуса, пересіли на вантажний «Урал». Цій вантажівці також не вдалося вирватися з оточення. Окрема частина бійців і техніки спромоглася дістатись шляху Старобешеве—Кутейникове північніше села Новокатеринівка. Це місце було неподалік від колишнього базового табору 39-го БТрО. Одночасно з цим, саме до цього місця добрались залишки колони полковника Грачова [37, с.300].

Під час виходу з оточення українська сторона втратила 366 бійців вбитими, 429 бійців пораненими, та ще 300 потрапило в полон. ЗСУ втратили техніки та озброєння на поверх 300 мільйонів гривень [48, с.380].

Російська сторона в м.Іловайськ втратила близько 150-200 кадрових військових вбитими та до 300 пораненими. Загалом за літо 2014 року війська РФ втратили 1700 осіб [52, с.59].

Отже, втручання регулярних підрозділів збройних сил російської федерації призвело до оточення українського гарнізону в Іловайську та різкої ескалації бойових дій по всій лінії фронту. Спроба деблокади українських сил виявилася невдалою, а рух по так званому «зеленому коридору» завершився масованим обстрілом і значними втратами серед українських військовослужбовців. Попри надскладні умови, частині бійців вдалося прорватися до підконтрольної Україні території, деякі були взяті в полон або евакуйовані за посередництва міжнародних організацій. Водночас і російські війська зазнали втрат — як у техніці, так і в живій силі. Події під Іловайськом стали однією з найтрагічніших сторінок російсько-української війни та яскравим свідченням прямої збройної агресії росії проти України.

РОЗДІЛ 3.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

В новій концепції шкільної історичної освіти вказано, що комплексним показником рівня історичної освіти є предметна історична компетентність учнівства, тобто його бажання і здатність пізнавати минуле, заснована на знаннях, уміннях і навичках, ціннісних орієнтирах і досвіді, набутих у процесі навчання. Структурні елементи предметної історичної компетентності — хронологічна, просторова, інформаційна, логічна, аксіологічна мають формуватися шляхом внутрішньогалузевої та міжгалузевої інтеграції змісту загальної середньої освіти [5].

Завданням загальноосвітньої школи в наш час є, перш за все, формування загальних ключових компетентностей. Сформованість цих компетентностей дозволить учням перебуваючи в системі професійної чи вищої освіти ефективніше розвивати спеціальні професійні компетентності [71, с.37].

Компетентність передбачає не лише обізнаність людини, але й успішне розв'язання складних проблем, які виникають в відносинах з іншими людьми, в практичному житті, при обранні професії та особливо в використанні нових інформаційних технологій [71, с.8].

Результати діяльності робочої групи з питань впровадження компетентнісного підходу в рамках проекту ПРООН вважає компетентністність з інформаційних та комунікаційних технологій однією з ключових. Обсяги споживаної інформації зросли в стільки разів, що найважливішою навичкою стало насамперед швидко відкидати непотрібне. Але для цього потрібно вміти так само швидко «перебирати» набагато більше різного «інформаційного сміття». Тож важливо пам'ятати, що ця навичка — лише інструмент, який допомагає мисленню. Для сучасних дітей важливіше не пам'ятати, а верифікувати інформацію. Процес верифікації відбувається за певними зразками. Основне ж завдання навчання — спонукати дітей усвідомлено споживати інформацію, докладати зусиль і

напружувати мозок. Забирати інтернет чи смартфон – уже точно не вихід, краще використати наш вплив таким чином, щоб у дітей з'явилося бажання створювати щось нове й усвідомлено вчитися. [67, с.23].

Інформаційна компетентність посідає важливе місце у ключових нормативних документах, що регулюють сучасну освітню політику України. Закон України «Про освіту» (2017) визначає розвиток цифрової та інформаційної компетентності як одну з наскрізних навичок, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві [6].

Концепція Нової української школи акцентує на формуванні в учнів здатності критично оцінювати інформацію, працювати з цифровими джерелами та використовувати інформаційні технології в навчанні [71, с.38]. Потрібно формувати вміння учнів до інформаційної грамотності та відповідального ставлення до інформації.

Державний стандарт базової і середньої освіти включає інформаційну компетентність до переліку ключових компетентностей, що мають бути сформовані у школярів.

Концепція розвитку цифрової освіти (2020) і Постанова КМУ про затвердження Концепції розвитку цифрової грамотності (2019) спрямовані на інтеграцію цифрових навичок у всі рівні освіти та створення умов для безперервного цифрового навчання. Національна стратегія сприяння розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2030 року (2013) підкреслює необхідність формування інформаційної культури громадян і впровадження ІКТ у сферу освіти. [11]. У сукупності ці документи визначають інформаційну компетентність як пріоритетний напрям розвитку сучасної освіти та необхідну умову для формування конкурентоспроможного громадянина інформаційного суспільства.

Відповідно до Наказу МОН України №1072 від 30 липня 2024 року, вивчення історії у ЗЗСО має сприяти розвитку інформаційної компетентності учнів як ключової складової їхньої громадянської зрілості. Учні повинні вміти орієнтуватися в історичному та сучасному інформаційному полі, критично оцінювати джерела, відрізняти факти від маніпуляцій, осмислювати зв'язок між

минулим і теперішнім, а також використовувати отриману інформацію для аргументації власної позиції. Учні мають побачити історичне знання як цілком практичну потребу; сформувати понятійний апарат, необхідний для систематичного вивчення та розуміння історії [5].

У навчальній програмі з історії інформаційна компетентність, як складова історичної компетентності, визначається як здатність учнів ефективно шукати, аналізувати, оцінювати та використовувати історичну інформацію з різних джерел, зокрема цифрових, з метою формування об'єктивного розуміння історичних подій і процесів, а також критичного мислення щодо історичних фактів і джерел [68, 2].

Вказується, що учень має навчитись сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в текстах різних видів та використовувати її для збагачення власного досвіду. Інформаційно-комунікаційна компетентність передбачає опанування основи цифрової грамотності для розвитку і спілкування. Також є важливою здатність безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності в навчанні та житті [3]. Розвиток цифрових компетентностей зараз відбувається на державному рівні. Був затверджений план розвитку цифрових компетентностей, координація цього процесу відбувається за участі Міністерства цифрової трансформації [7].

Інформаційна компетентність належить до ключових компетентностей, оскільки забезпечує здатність особистості знаходити, критично оцінювати, аналізувати та ефективно використовувати інформацію, що є надзвичайно важливим у сучасному інформаційному суспільстві. Загалом компетентність розуміється як інтегрована здатність учня, що охоплює засвоєння знань, формування умінь і навичок, а також особистісне ставлення до навчального процесу. Вона базується на досвіді, знаннях і цінностях, набутих у процесі навчання, та виступає важливим показником освітньої успішності й готовності особистості до активної участі в житті суспільства [63, с.17].

Інформаційна компетентність є складовою і предметної (історичної) компетентності. Інформаційна компетентність передбачає вміння за допомогою сучасних технічних засобів та технологій самостійно шукати, аналізувати,

відбирати необхідну інформацію та критично оцінювати її достовірність і об'єктивність. Це дає змогу учням не лише знаходити потрібні дані, а й ефективно застосовувати їх у навчанні та житті [49, с.201]. Від учнів потрібна не лише базова підготовка, яка допоможе їм розібратися в життєвих ситуаціях, але і інформаційно-технологічна готовність. Потрібно забезпечити наступні вміння учнів: знання інформаційних технологій і уміння з ними поводитися, уміння збирати, оцінювати та використати інформацію, комунікативність і вміння працювати в колективі, здатність до самоосвіти [58, с.4].

У вітчизняній методиці навчання історії інформаційна компетентність має різне змістовне наповнення. Так, К. Баханов розрізняє інформаційно-комунікативну компетентність як загальнонавчальну, до якої входить уміння читати, писати, складати план, конспектувати тощо, та інформаційну історичну компетентність, яку називає компетентністю дійсності й джерел інформації. Останню визначає як сукупність знань (про події, особи; джерела інформації та їх особливості тощо) та умінь (описувати історичні джерела; розрізняти факт і точку зору, виокремлювати джерела первинної та вторинної інформації; порівнювати факти та їх інтерпретувати, визначати причини різних тлумачень історичних подій у джерелах; визначати ступінь достовірності інформації та цінність історичних джерел).

На думку Н. Насирової, наголос інформаційної компетентності робиться на уміння аналізувати, інтерпретувати, оцінювати джерело інформації, вміння шукати, обробляти інформацію за допомогою засобів навчання та інформаційних технологій. Ця позиція конкретизується в резолюції Комітету Ради міністрів Європи «Про викладання історії у XXI столітті в Європі», де зазначається, що «для ознайомлення з історичними фактами та для їх критичного і аналітичного вивчення мають бути використані найрізноманітніші джерела навчальних матеріалів.

Як сказано вище, важливим є використання різноманітних джерел навчальних матеріалів. На основі безпосереднього сприйняття предметів чи за допомогою зображень у процесі навчання в учнів формується уявлення та поняття про історичне минуле. Засобами наочності можуть бути зображення на екрані,

макети, картини, аудіо та відео записи, письмові джерела, історичні карти, книги спогадів, графіки та діаграми. Засоби навчання розрізняють: за характером використаного матеріалу - документальні та художні засоби навчання; за видами сприйняття - зорові, зорово-слухові, слухові; за способами подання - технічні і нетехнічні, статичні, динамічні; за організаційними формами - демонстраційні та роздаткові; за технікою виконання - друковані, екранні, саморобні [22].

О. Пометун характеризує інформаційну компетентність як комплекс умінь учнів працювати з джерелами історичної інформації: користуватися довідковою літературою, інтернетом тощо для самостійного пошуку інформації; систематизувати історичну інформацію, складаючи таблиці (хронологічні, синхроністичні, конкретизуючі, порівняльні та ін.), схеми, різні типи планів (простий, розгорнутий, картинний тощо); самостійно інтерпретувати зміст історичних джерел та відбиті в них історичні факти, явища, події тощо. Засвоєні поняття та вміння потім використовуються для самостійного пошуку інформації з метою її оформлення під час усних відповідей чи та у вигляді текстів, презентацій, таблиць, схем і веб-сайтів, а також засвоєні поняття та вміння застосовуються у навчальних й життєвих ситуаціях. Крім цього О.Пометун та Г.Фрейман в своєму посібнику “Методика навчання історія” визначають рівні вимірювання результатів навчання - ключових компетенцій, набутих учнями на уроках історії: «Результати навчання, що досягаються на одному уроці, на багатьох уроках, при вивченні теми, розділу, навчального курсу, всіх курсів історії в школі можуть вимірюватись рівнем: історичної освіченості учня; сформованості історичної свідомості учнів; розвитку пізнавальних можливостей школярів; розвитку ключових та предметних компетентностей учнів; вихованості й загальної культури особистості» [69, с.354].

Дослідник О. Дрогайцев розглядає ІК у вузькому та широкому значеннях, пов'язуючи її у першому випадку з умінням використовувати нові інформаційні технології, засоби і методи, а у другому – з уміннями здійснювати аналітико-синтетичну переробку інформації, розв'язувати інформаційно-пошукові задачі, використовуючи бібліотечні та електронні інформаційно-пошукові системи, тобто

здійснювати інформаційну діяльність з використанням традиційних і новітніх електронних технологій.

Тому головним завданням вчителів є проведення системної і цілеспрямованої роботи з широким колом інформаційних ресурсів спільно з учнями, формування у них достатнього рівня ІК, що дасть можливість проводити первинний аналіз історичних джерел; обирати інформацію для прийняття рішень, визначаючи її ступінь точності та важливості; аналізувати і порівнювати історичні явища з використанням інформації з різних джерел, а також застосовувати засвоєні знання і вміння у навчальних та життєвих ситуаціях; готувати в усній і письмовій формах повідомлення й презентації; опрацьовувати додаткові джерела інформації, відокремлюючи при цьому факти від інтерпретації, оцінюючи походження джерел, їх достовірність; із застосуванням набутих знань та вмінь у різних формах з використанням відповідного понятійного апарату та історичних джерел обґрунтовано пояснювати події минулого.

Комп'ютеризація навчального процесу потребує наявності спеціально організованих комп'ютерних навчальних програм, які містять різноманітні форми подання матеріалу, зокрема історичне відео, аудіофрагменти, елементи моделювання тощо. В умовах сучасного суспільства, де рівень інформатизації постійно зростає, особливої актуальності набуває якість змістового наповнення таких програм. Однак зміст навчальних ресурсів не завжди відповідає вимогам шкільної програми з історії та не враховує вікові особливості учнів, що знижує ефективність використання технічних засобів у навчанні. Порівняно з традиційними засобами подачі матеріалу, комп'ютерні презентації мають низку суттєвих переваг: вони забезпечують послідовність викладу, дають можливість повертатися до вже розглянутих тем, можуть містити супровідні нотатки для вчителя або учнів, а також легко публікуються в Інтернеті або в локальних навчальних мережах. Такий формат сприяє візуалізації знань, підвищує зацікавленість учнів і створює умови для інтерактивної взаємодії під час навчання [62, с.54].

Таким чином, інформаційну компетентність, з урахуванням характеру джерел та особливостей роботи з ними, можна визначити як сукупність низки ключових умінь. До них, зокрема, належать: 1) уміння ефективно опрацьовувати навчальну та довідкову літературу; 2) здатність переводити візуальну інформацію у вербальну форму та навпаки, що є важливим для осмислення складних історичних процесів; 3) розвиток критичного мислення, яке дає змогу аналізувати, зіставляти й оцінювати отриману інформацію; 4) вміння сприймати, аналізувати та інтегрувати інформацію з різноманітних джерел – текстових, візуальних, аудіо- та мультимедійних. Сукупність цих умінь становить основу для формування інформаційної культури учня як важливої складової його загальної освіченості та здатності до самостійного навчання.

Виходячи з цього, можна виділити наступні рівні інформаційної компетентності учнів:

- Елементарний рівень – засвоєння на базовому рівні необхідної навчальної інформації.
- Базовий рівень – володіння оптимальним обсягом інформації, необхідним для засвоєння навчального змісту. Це включає вміння критично аналізувати масиви інформації, порівнювати фрагменти різних джерел з однієї теми, визначати достовірність інформації, вилучати необхідну для роботи та узагальнювати її.
- Творчий рівень – вміння створювати власний інтелектуальний продукт на основі отриманої та проаналізованої інформації.

Ці рівні дозволяють оцінити розвиток інформаційної компетентності учнів і визначити їх здатність до самостійної роботи з інформацією на різних етапах навчання [26].

Критеріями розвитку інформаційної компетентності учнів є:

- Залучення додаткової інформації в процесі вивчення предмету за допомогою вчителя, що сприяє розширенню знань учнів і їх глибшому розумінню матеріалу.

- Стимулювання учнів до використання додаткової інформації, що допомагає розвивати їхні навички пошуку, аналізу та інтеграції нових даних у процес навчання.
- Самостійна інтерпретація змісту історичних джерел, що дає учням можливість критично осмислювати історичні події та оцінювати їх з різних точок зору.
- Критичний аналіз, порівняння та оцінка історичних джерел, а також вміння пояснювати їх необ'єктивність і розпізнавати маніпуляції у представлених фактах.
- Виявлення різних точок зору, а також здатність визнавати й сприймати альтернативні погляди та думки, що допомагає розвивати толерантність до різноманітних інтерпретацій.
- Вміння користуватися довідковою літературою для самостійного пошуку інформації, що сприяє розвитку навичок ефективного використання бібліографічних джерел та ресурсів.
- Планування інформаційного пошуку — учень має здатність виявляти і знаходити необхідну інформацію з додаткових джерел для заповнення прогалин у знаннях.
- Витягування інформації з первинних джерел, що допомагає здобути достовірні факти та глибше зрозуміти контекст досліджуваної теми.
- Робота з вторинною інформацією, аналіз суперечливої інформації та здатність обробляти її для створення об'єктивних висновків.
- Робота з інформацією, поданою в різних форматах, що включає вміння працювати з текстами, відео, аудіо та іншими мультимедійними матеріалами.
- Обробка інформації — вміння систематизувати, структурувати та інтегрувати отриману інформацію для подальшого використання.
- Подача інформації у публічному форматі, розвиваючи критичне мислення та навички комунікації (наприклад, шкільні газети) [72, с.8].

У структурі компететності більшість дослідників виділяють наступні компоненти: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, ціннісно-рефлексивний та

емоційно-вольовий. Мотиваційний складник визначає здатність учня брати ініціативу, бути зацікавленим в аналізі взаємозв'язків, наявність у людини намірів, бажань, прагнень досягати цілей, здійснювати планову діяльність. Когнітивний компонент навчальної діяльності характеризується наявністю уявлень і знань про самого себе та плановану діяльність, а також сприйняттям установок, в межах яких надаються вказівки для виконання завдань [71, с.9].

Когнітивний підхід до навчання ґрунтується на принципах когнітивної психології та передбачає використання свідомості як основи навчального процесу. Цей підхід враховує різноманітні навчальні стратегії, притаманні конкретній групі учнів, якими вони користуються в процесі навчання.

Згідно з таким підходом, учні виступають не лише як об'єкти навчального процесу, а й як активні учасники, що взаємодіють із навчальним матеріалом. Вони спираються на свої когнітивні процеси та вже наявні знання, що складають основу розуміння і застосування нової інформації в процесі навчання. Якщо ж розглядати когнітивний підхід в загальних рисах, то він полягає в тому, щоб дослідити, яким чином людина обробляє та інтерпретує інформацію про навколишній світ і як організує її для прийняття рішень [14].

Соціокультурний підхід в інформаційній компетентності учня передбачає врахування культурних, соціальних та історичних аспектів у процесі формування в учнів здатності ефективно працювати з інформацією. Цей підхід акцентує увагу на тому, що навчання не може відбуватися в вакуумі, без урахування соціокультурного контексту, в якому перебуває учень. Інформаційна компетентність розглядається як не лише технічна навичка роботи з інформацією, а й як здатність інтегрувати отримані знання в певний культурний і соціальний контекст, адекватно оцінюючи інформацію в межах конкретної культури та спільноти [55, с.9].

Важливим аспектом соціокультурного підходу є розвиток у школярів умінь адаптувати отриману інформацію до соціокультурних умов, що сприяє розвитку критичного мислення та здатності до самостійного оцінювання інформаційних джерел. Учні повинні не лише володіти навичками пошуку і обробки інформації, а

й розуміти культурні та соціальні особливості, які можуть впливати на формування та сприйняття інформації в різних суспільствах.

Соціокультурний підхід також сприяє розвитку в учнів ціннісних орієнтирів, оскільки під час роботи з інформаційними матеріалами вони отримують змогу оцінювати їх у контексті етичних норм, культурних стандартів та соціальних уявлень, що існують в їхній громаді або в іншій культурі. Це дозволяє учням краще розуміти як інформація формується, хто її створює, а також як вона може впливати на різні соціальні групи та культурні спільноти [55, с.10]. Основним змістом та метою навчання є перетворення будь-якого учня в суб'єкт своєї навчальної діяльності. Цього можна досягти на основі повноцінної самостійної навчальної діяльності учнів, яка повинна охоплювати насамперед вибрані учнем навчально-пізнавальні мотиви [56, с.230].

Діяльнісний підхід складає вміння адаптуватись та ефективно діяти в ситуації, а також вміння займати позицію в взаємодії, впливати на те що відбувається [71, с.9]. Інструментальний підхід в інформаційній компетентності учня фокусується на розвитку вміння використовувати різноманітні інструменти та технології для ефективної роботи з інформацією. Цей підхід передбачає навчання учнів навичкам пошуку, аналізу, оцінки та створення інформації за допомогою сучасних цифрових інструментів. Важливою складовою є освоєння учнями різноманітних програмних продуктів, онлайн-ресурсів, баз даних, а також вміння працювати з різними форматами інформації, такими як текст, зображення, відео чи аудіо.

Інструментальний підхід акцентує увагу на розвитку технічних навичок учнів, які дозволяють їм працювати з інформаційними технологіями на високому рівні. Учні повинні не тільки знати, як користуватися різними інструментами, але й розуміти, як вони можуть оптимізувати свою роботу з інформацією, що є важливим у сучасному цифровому світі. Цей підхід також допомагає учням навчитися критично оцінювати доступні інструменти, вибрати найбільш підходящі для вирішення конкретних завдань та ефективно застосовувати їх у навчальному процесі.

В інформаційній компетентності важливу роль відіграє формування і розвиток в учнів критичного мислення. Учень має вміти мислити критично, аналізувати і оцінювати хід своїх думок та дій в прийнятті рішень відносно будь-яких думок чи поглядів [71, с.20].

Критичне мислення передбачає здатність ставити ефективні, змістовні запитання, аналізувати ситуації з різних точок зору та формулювати оригінальні, обґрунтовані рішення. У контексті сучасних глобальних викликів і швидких змін виникає потреба у глибоких інноваційних трансформаціях, які неможливі без розвиненого критичного мислення. Саме тому його формування набуває ключового значення в системі освіти. Включення критичного мислення до переліку основних результатів навчання, зокрема у шкільній освіті, є необхідною умовою підготовки учнів до життя в умовах складного, динамічного та інформаційно насиченого світу [70, с.9].

Проблема розвитку критичного мислення в учнів набуває особливої актуальності, оскільки воно формує новий спосіб осмислення навчального змісту. Учителю важливо не лише передавати знання, а й навчати учнів мислити критично: ставити запитання, аналізувати, робити висновки, формувати власні ідеї та переконання. Це сприяє поглибленню, гнучкості та самостійності мислення.

Інформаційна компетентність є основою критичного мислення, адже вимагає активного пошуку, аналізу та оцінки інформації з різних джерел. Учень має вміти не тільки формулювати запити, а й перевіряти достовірність та об'єктивність джерел, що формує навички критичної оцінки й опору маніпуляціям.

У процесі опрацювання інформації учні навчаються аналізувати її логічну структуру, порівнювати різні точки зору, виокремлювати головне та формулювати власні висновки. Це безпосередньо сприяє розвитку логічного мислення, здатності аргументовано висловлювати думки, класифікувати дані та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки — ключових елементів критичного мислення.

За таких умов історичне мислення перетворюється для учнів не лише на засіб засвоєння фактів, а на інструмент осмислення, відкриття і самостійного пізнання суспільних процесів [70, с.36].

Відзначимо, що сучасні школярі характеризуються переважно нелінійним типом мислення, що виявляється у домінуванні образного сприйняття інформації. Відтак організація навчального процесу має враховувати ці когнітивні особливості. У контексті активного розвитку комп'ютеризації освіти зростає кількість інструментів для залучення візуальних джерел до освітнього процесу. Зокрема, у шкільній історичній освіті формується окрема методика роботи з візуальними історичними джерелами, яка передбачає наявність чіткого алгоритму та відповідної схеми опрацювання. При цьому важливо дотримуватися диференційованого підходу залежно від типу візуального матеріалу [50, с. 202].

Для розвитку критичного мислення в учнів необхідно використовувати: читання з маркуванням тексту, спрямоване читання, спрямоване читання з обдумуванням і таблицями, читанням з зупинками (передбаченням), читання в парах, опірні слова, припущення на основі запропонованих слів. У процесі створення власних інформаційних продуктів (есе, презентацій, проєктів) учні застосовують здобуту інформацію, оцінюють її значущість і ефективно її структурують. Така діяльність розвиває не лише вміння аргументувати, а й здатність до саморефлексії, оцінки власного мислення та рішень. Таким чином, інформаційна компетентність є не лише технічною навичкою, а й інструментом глибокого осмислення реальності.

Інформаційна компетентність і медіаосвіта тісно пов'язані між собою, адже обидві спрямовані на формування здатності учнів орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі. Інформаційна компетентність передбачає вміння знаходити, аналізувати, оцінювати та застосовувати інформацію для розв'язання практичних завдань, а медіаосвіта — здатність критично сприймати медіаконтент, розпізнавати маніпуляції, фейки та інформаційні впливи.

Обидві компетентності розвивають критичне мислення: учень не лише споживає інформацію, а й ставить запитання — хто створив цей контент, з якою метою, чи можна йому довіряти. Це формує навички свідомого споживання інформації, порівняння джерел, виявлення упередженості та логічних помилок. У

такому поєднанні інформаційна грамотність стає не просто технічною навичкою, а складовою інформаційної культури.

Крім того, медіаосвіта поглиблює інформаційну компетентність, додаючи вміння створювати власні медіапродукти – відео, пости, презентації – з дотриманням етичних та правових норм. У цьому контексті комунікаційні платформи також відіграють все більшу роль у розповсюдженні політично релевантних та «інтересозалежних» повідомлень [54, с.54].

Таким чином, учні не лише опановують інструменти пошуку й обробки інформації, а й навчаються відповідально діяти у цифровому середовищі. Крім того, шкільна медіаосвіта звертає увагу на етичні аспекти – відбір інформації, її представлення, повагу до приватності та авторського права. Це дозволяє учням не лише споживати інформацію, а й створювати власний контент з розумінням відповідальності за його зміст [54, с.315].

Поєднання інформаційної компетентності та змісту шкільного курсу історії створює умови для глибшого осмислення суспільних процесів і моральних дилем. Учень починає орієнтуватися не лише на наслідки дій, а й на їх відповідність етичним нормам — що є важливим кроком у формуванні відповідального, гуманного громадянина [54, с.334].

У процесі формування та розвитку інформаційної компетентності надзвичайно важливо враховувати вікові особливості учнів, оскільки пізнавальні можливості, тип мислення, рівень самостійності та мотивації суттєво змінюються на різних етапах шкільного навчання. Інформаційна компетентність не є сталою навичкою – вона розвивається поступово, відповідно до вікового рівня, потреб і освітнього середовища дитини.

У 5-6 класах учні мають переважно наочно-образне мислення, тому важливо подавати інформацію в ігровій, візуалізованій формі, залучаючи інтерактивні технології, мультимедійні засоби та прості цифрові інструменти. На цьому етапі акцент робиться на формування базових навичок пошуку та впорядкування інформації, розвиток інтересу до навчання через технології, а також первинне уявлення про достовірність джерел. У роботі з історичними джерелами доцільно

починати з проведення учнями первинного аналізу матеріалу. На цьому етапі школярі вчать визначати джерело, його автора, час створення, мету та передбачувану аудиторію, що дає можливість зробити перші висновки щодо його достовірності та об'єктивності.

Лише після цього етапу учні переходять до інтерпретації основного змісту джерела, що дозволяє глибше дослідити його історичне значення й осмислити контекст, у якому воно було створене. Цей поетапний підхід допомагає школярам не лише засвоїти зміст документа, а й усвідомити його роль у вивченні історичного минулого [24].

У 7-9 класах, коли формується абстрактно-логічне мислення, учні вже здатні до критичного осмислення інформації, аналізу джерел, порівняння даних, оцінки об'єктивності та створення власного інформаційного продукту.

В 10-11 класах важливо розвивати більш складні компетентності — цифрову грамотність, медіакритичність, уміння працювати з великими масивами інформації та дотримання етичних принципів її використання. Не забуваємо, що і на цьому етапі важливим є зв'язок з емоціями учнів [24].

Таким чином, дидактичний підхід до розвитку інформаційної компетентності має бути адаптований до вікового рівня учнів, забезпечуючи поступове, цілісне формування здатності ефективно діяти в інформаційному суспільстві.

Однією з найважливіших умов ефективного навчання історії є правильний вибір джерела для дослідження. Вибір джерела не може бути випадковим; він має базуватися на ряді критеріїв, що дозволяють забезпечити не лише його відповідність темі уроку, а й відповідність цілям і завданням навчання історії. Важливою умовою є, щоб джерело стало не тільки частиною навчального процесу, а й допомогло учням досягти навчальних результатів, які визначаються освітньою програмою.

По-перше, джерело повинно відповідати змісту навчальної програми. Це означає, що вибір історичних документів чи інших джерел має ґрунтуватися на актуальності інформації, що міститься в них. Наприклад, якщо на уроці

розглядається період Другої світової війни, то в якості джерела можуть бути використані документи, що відображають дипломатичні переговори, звіти учасників бойових дій або пропагандистські матеріали того часу. Таке джерело дозволяє учням не лише отримати фактичні дані, а й зрозуміти контекст, у якому ці події відбувалися, що розвиває їхнє критичне мислення.

По-друге, джерело повинно бути доступним для учнів. Це стосується як фізичної доступності документа (збереження та стан джерела), так і мовної доступності. Для учнів середнього та старшого віку важливо, щоб текст був написаний зрозумілою мовою, без надмірних складнощів у термінах та виразах. Врахування цих факторів сприяє ефективному засвоєнню інформації і забезпечує інтерактивність уроку, адже учні можуть обговорювати та взаємодіяти з джерелом, що є важливим етапом у розвитку їхньої інформаційної компетентності [24].

Зв'язок джерела з програмовим матеріалом також є критичним аспектом вибору. Використання джерела, яке не має прямого зв'язку з темою уроку, може призвести до відволікання учнів від основної теми, а також ускладнити процес засвоєння нових знань. Наприклад, під час вивчення етапів промислової революції доцільно використовувати джерела, які безпосередньо відображають зміни в технології, економіці, соціальній сфері, а не матеріали, які зосереджені на більш віддалених аспектах того ж періоду

Історичні джерела займають важливе місце не лише в процесі формування базових знань про минуле, а й у процесі узагальнення та систематизації вивченого матеріалу. Вони можуть бути корисні під час виконання робіт, спрямованих на підсумки вивченого курсу чи певної теми. Робота з фрагментами історичних текстів або іншими джерелами сприяє розвитку в учнів здатності аналізувати та осмислювати інформацію, підвищує рівень їхнього критичного мислення [24]. Завдяки роботі з джерелами на етапі узагальнення знань учні розвивають здатність висловлювати власне ставлення до вивченого матеріалу, що є важливим елементом формування їхньої інформаційної компетентності. Це дозволяє не лише критично оцінювати джерела та отриману інформацію, а й формулювати чіткі, обґрунтовані судження щодо історичних подій та процесів, а також розуміти важливість кожного

конкретного історичного документа для дослідження того чи іншого періоду історії.

Аналіз теоретичних засад формування інформаційної компетентності дозволяє зробити висновок, що вона є однією з ключових складових сучасної освіти, яка забезпечує здатність учнів орієнтуватися в інформаційному середовищі, критично мислити, здійснювати самостійний пошук, оцінку та використання інформації. Інформаційна компетентність інтегрує знання, уміння, навички та ціннісні орієнтири, сприяє розвитку самостійності й відповідальності в освітньому процесі.

Сформованість цієї компетентності забезпечується цілеспрямованим педагогічним впливом, впровадженням інноваційних методів навчання, зокрема проєктної діяльності, цифрових технологій, проблемного навчання та міжпредметної інтеграції. Ефективність формування інформаційної компетентності значною мірою залежить від здатності учнів критично осмислювати інформацію, працювати з різними джерелами, відбирати головне та застосовувати знання в нових ситуаціях.

Таким чином, формування інформаційної компетентності має бути системним, поетапним процесом, інтегрованим у всі компоненти навчального змісту, що передбачає оновлення освітнього середовища, методів і засобів навчання відповідно до вимог сучасного суспільства.

РОЗДІЛ 4.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ (НА МАТЕРІАЛАХ ДОСЛІДЖЕННЯ)

В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та зростання обсягів інформації здобувачі освіти мають оволодіти не лише фактологічними знаннями, але й здатністю самостійно здійснювати пошук, критичний аналіз, перевірку достовірності та інтерпретацію історичної інформації з різноманітних джерел. Методика навчання історії володіє значним потенціалом для розвитку зазначених умінь, оскільки базується на системній роботі з джерелами, аналітичному мисленні, дослідницькому підході та інтеграції міждисциплінарних зв'язків.

Вивчення історії в старшій школі має не лише забезпечувати формування цілісної картини минулого, а й сприяти розвитку здатності учнів до аналізу історичної інформації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, розрізнення фактів і суджень, виявлення дезінформації та маніпулятивних матеріалів. Зазначені завдання набувають особливої актуальності в умовах інформаційної війни, що супроводжує збройну агресію російської федерації проти України.

У сучасній педагогіці зростає значення освоєння різноманітних методів діяльності, підвищення їх технологічності та створення умов для активної соціальної та дослідницької діяльності учнів. Педагоги стикаються з важливим завданням – підготувати молодь, здатну активно долучатися до нового етапу розвитку суспільства, в якому основну роль відіграє інформація. Формування інформаційної компетентності визначається вимогами до змісту навчальних дисциплін загалом, а також до конкретних видів навчальної діяльності, зокрема змісту навчальних завдань, вправ і перевірочних завдань, що забезпечують розвиток навичок ефективного використання інформації в умовах сучасного інформаційного суспільства [43, с.18].

У навчальній програмі з предмета «Історія України» для 11 класу передбачено вивчення 5 уроків, присвячених російсько-українській війні, зокрема,

ми зосередимо увагу на «Російсько-українська війна на першому етапі». Звернемо увагу на події, які вивчаються на уроках історії, які дотичні до нашої теми:

- Революція Гідності та події, пов'язані з її завершення.
- Початок війни, ініційованої російською федерацією проти України, зокрема окупація Криму та агресія на сході України. Проголошення Донецької та Луганської народних республік.
- Здійснення антитерористичної операції (АТО), пізніше її заміна на операцію Об'єднаних сил (ООС), а також хід бойових дій.
- Укладення Мінських домовленостей і питання їхнього виконання.
- Роль українського громадянського суспільства у протидії агресії, зокрема через добровольчі батальйони.

Важливим засобом розвитку інформаційної компетентності є самостійне опрацювання тексту. Формування вмінь роботи з текстовою інформацією потрібно здійснювати індивідуально, парно або в груповій формі [64, с.381]. Фрагментами тексту, які можуть бути опрацьовані, можуть бути спогади бійців записані в праці Р.Зіненка «Війна, якої не було». Аналізуючи суб'єктивні думки та спогади бійців, а також порівнюючи її з офіційною інформацією, в учнів розвивається інформаційна компетентність. Ще одним способом може бути порівняння російських/проросійських ЗМІ та українських медіа. Завданням для учнів може стати порівняння цих джерел, виявлення розбіжностей та збігів, а також оцінка достовірності інформації та її заангажованість.

Одним з методів розвитку інформаційної компетентності є дослідження візуального джерела. Візуальними джерелами для дослідження найчастіше є: фотографії, відео та документальні фільми, карикатури, плакати, художні картини, портрети, діаграми, графіки [50, с.202].

При аналізі фотографій має бути використаний такий механізм аналізу історичного джерела:

- Хто зображений на фото?
- Яка подія відбувається на фото?
- Коли й де був зроблений знімок?

- Це природне фото чи люди на ньому навмисно позували [50, с.202].

У контексті дослідження учнями боїв за Іловайськ можна демонструвати учням різні фото українських батальйонів та регулярних частин російської армії. Фото бійців російської армії допоможе доказати факт присутності російських військ в Україні під час тих подій. Доказами цього можуть стати їхні фото поруч з знаками на в'їзді в українські селища, та на фоні розстріляної техніки українських військ.

Наступним засобом розвитку інформаційної компетентності засобами наочності є відеофільми. Це допоможе учню виступити як і критиком (якщо показується художній фільм), так і аналітиком (якщо демонструється документальна хроніка). При роботі з відеофільмами в учнів вмикається запам'ятовування, вони краще занурюються в історичні події та вмикається емпатія завдяки емоційній насиченості. Для аналізу відеофільму застосовуються такі запитання:

- Наскільки фільм пов'язаний із темою заняття?
- У який час відбувається подія?
- Яка це подія?

- Чи є це історичним фактом чи вимислом? [50, с.203].

Рекомендуємо також аналізувати і художні, і документальні фільми. Прикладом художніх фільмів є «Іловайськ 2014. Батальйон Донбас». Після вивчення цієї теми, можна задати учням переглянути цей фільм як домашнє завдання. Для розвитку інформаційної компетентності вони мають проаналізувати, що на їхню думку відповідає реальності, а що є художньою вигадкою. Говорячи про аналіз документальної хроніки, варто згадати репортаж журналіста Дорожнього Контролю Ростислава Шапочнікова. В цьому фільмі показана обстановка в місті, знищені та полонені військові РФ, коментарі українських військових, що перебували в Іловайську про обстановку в підрозділах [12]. Учням можна задати наступні запитання: Які емоції викликають коментарі українських військових, які перебували в оточенні? Як автор використовує відеоряд, звуковий супровід та інтерв'ю для передачі атмосфери подій?

Ще одним ефективним візуальним засобом у процесі вивчення подій Іловайської трагедії є використання діаграм і графіків. Залучення учнів до аналізу таких джерел сприяє формуванню навичок критичного мислення, адже замість пасивного сприйняття готової інформації з підручника, учні самостійно виявляють причинно-наслідкові зв'язки, узагальнюють дані та роблять аргументовані висновки. Робота з візуалізованими статистичними матеріалами — зокрема щодо кількості втрат, співвідношення сил, тривалості бойових дій чи хронології подій — дає можливість не лише глибше зрозуміти хід трагічних подій, а й сформулювати прогнози щодо впливу цих подій на суспільно-політичні процеси в Україні.

Для досягнення позитивних результатів при використанні візуальних джерел на уроці необхідне їх ретельне педагогічне планування. Оптимально обмежити кількість таких джерел до трьох-чотирьох одиниць на заняття, що дозволяє уникнути перенасичення інформацією, підтримати увагу учнів і зосередити їх на результативній діяльності. Візуальні матеріали доцільно інтегрувати в структуру творчих завдань, у межах яких учні осмислюють історичну дійсність і формують уявлення про суть та контекст історичних подій. Крім того, їх можна ефективно застосовувати для закріплення знань після вивчення теоретичного матеріалу, опрацювання документальних джерел або пояснення вчителя [59, с.9].

Аналіз інформації, отриманої з масмедіа, відіграє важливу роль у формуванні критичного мислення здобувачів освіти. У сучасному інформаційному просторі, де щодня циркулює велика кількість новин, повідомлень, коментарів та візуального контенту, надзвичайно важливо навчити учнів розрізняти достовірні джерела від маніпулятивних чи неперевіраних. Саме здатність критично осмислювати медіаінформацію сприяє вихованню відповідального громадянина, здатного робити самостійні висновки на основі фактів, а не емоційного чи політично заангажованого впливу.

Залучення матеріалів із телебачення, новинних сайтів, блогів, соціальних мереж або інтернет-видань до навчального процесу розширює інформаційне поле учнів, роблячи уроки більш актуальними та наближеними до реалій сьогодення. Такі джерела можуть використовуватись як для аналізу поточних подій, так і для

порівняння з історичними аналогами. Наприклад, вивчаючи теми, пов'язані з громадянським суспільством, інформаційною безпекою або соціальними протестами, учні отримують можливість дослідити, як медіа впливають на формування громадської думки та політичні процеси [73].

Важливо, щоб робота з медіаджерелами супроводжувалась чіткими методичними орієнтирами: учні мають навчитися перевіряти першоджерела, визначати авторство та контекст публікації, виявляти можливі ознаки пропаганди, фейків чи маніпуляцій. Аналіз масмедіа як навчальна практика не лише поглиблює розуміння соціально-політичної дійсності, а й формує стійкий імунітет до дезінформації — одну з ключових навичок у добу цифрової комунікації.

У навчальній програмі з історії серед основних компетентностей представлено картографічну. Картографічна компетентність вимагає вміння учнів визначати географічне положення, рельєф місцевості, показувати на карті місця історичних подій [57, с.192]. В процесі розвитку інформаційної компетентності можна розглядати мапи ЗСУ та порівнювати зображену на них інформацію з тим, що зображено на карті.

У формуванні інформаційної компетентності використовуються такі педагогічні технології: технологія розвивального навчання, технологія проблемного навчання, проектна технологія, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) [43, с.21].

Технологія розвивального навчання є однією з ключових, вона допомагає сформувати самостійну творчу особистість. Шляхами розвитку цієї технології є формулювання проблеми, для розв'язання якої розглядається тема, використання різнорівневих індивідуальних завдань для учнів, формування умінь застосовності. Запропонуємо завдання учням завдання: «Чи можна було уникнути Іловайської трагедії, і що вона змінила у перебігу війни та міжнародному ставленні до агресії РФ?». Це питання є надзвичайно важливим у контексті формування критичного мислення, уміння аналізувати складні історико-політичні події та робити обґрунтовані висновки на основі джерел інформації. Це також сприяє розвитку інформаційної компетентності, адже передбачає роботу з різними типами джерел —

офіційними звітами, журналістськими розслідуваннями, спогадами учасників, аналітичними матеріалами українських та міжнародних організацій.

Технологія проблемного навчання сприяє розвитку низки психологічних якостей, а також формуванню здібностей і вмінь, що є складовими інформаційної компетентності. Особливістю цього підходу є те, що знання та вміння формуються не як кінцевий результат навчання, а як інструменти для самостійного розв'язання проблемних ситуацій — навчальних, дослідницьких або життєвих [43, с.23].

Застосування проблемного навчання дозволяє активізувати мислення учнів, стимулює їх до аналізу, пошуку аргументів, критичного оцінювання інформації та формування власних висновків. Це безпосередньо впливає на розвиток інформаційної компетентності як уміння працювати з інформацією цілеспрямовано, гнучко та свідомо.

Прикладом практичного впровадження цієї технології є опрацювання теми, пов'язаної з першим етапом російсько-української війни. Учням пропонується проблемне питання: «Чому трагедія Іловайського котла стала поворотним моментом у російсько-українській війні та як вона вплинула на подальший перебіг подій?». Такий підхід стимулює учнів до осмислення історичних фактів у широкому контексті, формує не лише знання, а й критичне ставлення до джерел та здатність робити обґрунтовані висновки.

Метод проєктів передбачає активну, самостійну діяльність учнів, яка може реалізовуватись як індивідуально, так і в парах чи групах. Основна мета — розв'язання певної проблемної ситуації, що потребує не лише застосування різних методів і засобів навчання, а й інтеграції знань з кількох предметних галузей. Такий підхід сприяє формуванню міждисциплінарних умінь, зокрема здатності використовувати інформацію з різних сфер науки й практики.

Результати проєктної роботи мають бути практично значущими або чітко сформульованими у теоретичному контексті. Якщо йдеться про розв'язання теоретичного питання, учні повинні представити обґрунтований висновок; якщо ж проєкт носить практичний характер, то його продукт має бути придатним для

реального застосування (у межах навчального процесу, шкільного середовища чи в повсякденному житті) [47, с.54].

Пропонуємо такі теми проєктів: «Свідчення очевидців: усна історія Іловайської трагедії», «Добровольчі батальйони в боях за Іловайськ», «Міжнародна реакція на події в Іловайську», «Втрати ЗС України під Іловайськом: статистика та людський вимір», «Роль медіа у висвітленні Іловайського котла» ін.

Наприклад, проєкт «Свідчення очевидців: усна історія Іловайської трагедії», сприяє розвитку навичок роботи з первинними джерелами — інтерв'ю, спогадами, відеосвідченнями. Учні вчаться перевіряти достовірність інформації, інтерпретувати усні свідчення, порівнювати їх з офіційними даними, формуючи критичне ставлення до джерел. У проєкті «Міжнародна реакція на події в Іловайську» учні вчаться працювати з іноземними джерелами: новинами, заявами міжнародних організацій, аналітичними звітами. Формуються навички пошуку, перекладу, аналізу та співставлення інформації з українськими джерелами, що є ключовим для розвитку інформаційної грамотності.

Проєктна діяльність може бути спрямована на створення хронології боїв за Іловайськ (штурм міста, бої в Іловайську, оточення українських військ), відео (наприклад, створити коротке відео Shorts де будуть описані короткі події), карт (відтворення маршруту руху колон «Булава» та «Вітер»).

Ефективним засобом розвитку інформаційної компетентності в умовах проблемного навчання є організація навчального «розслідування», під час якого учні аналізують причини історичних подій, зокрема роль різних сторін у їх перебігу. Важливим інструментом у цьому процесі виступає медіааналіз — робота з автентичними джерелами інформації того часу, що формує навички критичного сприйняття, перевірки фактів і відбору достовірних матеріалів.

Інтерактивні методи, такі як дискусії, дебати, рольові ігри, сприяють активному залученню учнів, розвивають уміння аргументовано відстоювати позицію, вести конструктивний діалог і критично оцінювати різні точки зору. Додатково ефективним є спільне моделювання ситуацій — наприклад, планування

умовного безпечного виходу з оточення або аналіз стратегій командування, що дозволяє учням застосовувати історичні знання на практиці.

У результаті такої діяльності учні створюють конкретні освітні продукти — презентації, інформаційні плакати, дослідницькі доповіді. Ці матеріали не лише фіксують результати навчання, а й слугують індикатором рівня сформованості інформаційної компетентності та здатності застосовувати знання у нових умовах.

Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчальному процесі є важливим чинником розвитку інформаційної компетентності здобувачів освіти [64, с.383]. ІКТ створюють нове освітнє середовище, в якому:

- підвищується якість та ефективність навчання за рахунок інтерактивності, оперативного доступу до інформаційних ресурсів і зворотного зв'язку;
- розширюється зміст навчального матеріалу, застосовуються інноваційні методи викладання і форми організації пізнавальної діяльності (електронні курси, віртуальні лабораторії, освітні платформи тощо);
- забезпечується високий науково-методичний рівень викладання, у якому учень є активним суб'єктом процесу здобуття знань;
- поглиблюються міжпредметні зв'язки завдяки можливості інтегрувати дані з різних галузей науки й формувати комплексне мислення;
- реалізується індивідуалізація навчання, що дозволяє враховувати когнітивні та психологічні особливості учнів;
- зростає частка самостійної навчальної діяльності, що сприяє формуванню навичок самонавчання — важливої складової інформаційної компетентності;
- підвищується наочність подання матеріалу, що полегшує сприймання складної інформації через мультимедіа, інтерактивні мапи, візуалізації даних тощо [66, с.8].

Пропонуємо, зокрема, таку тему для групової роботи «Іловайська трагедія: аналіз подій, причин і наслідків за допомогою цифрових джерел». Застосування

ІКТ дозволяє не лише урізноманітнити форми подання навчального матеріалу, а й сформувати навички пошуку, аналізу, критичної оцінки та інтерпретації історичної інформації з різноманітних джерел.

Проектна робота учнів має будуватися на використанні інтерактивних платформ, цифрових архівів, медіатек та онлайн-карт бойових дій. Наприклад, учні отримують завдання опрацювати свідчення очевидців Іловайських подій з цифрового архіву, порівняти їх з офіційними звітами та матеріалами ЗМІ. За допомогою інструментів візуалізації (Canva, Genially, Padlet) учні створюють таймлайни, інфографіку або цифрові презентації, що дозволяє поєднати історичний контент із сучасними цифровими практиками.

В контексті інформаційної компетентності важливо розвивати критичне мислення [70, с.15]. Для цього використовують метод СКР (спостереження–критика–рефлексія). Метод починається з дослідження інформації, знаходження джерел, їх аналіз. Дослідження закінчується формування кількох можливих рішень, кожне з яких має бути розглянуто за допомогою певних критеріїв, що відкинути його, або зупинитись на ньому [70, с.44].

Учні повинні аналізувати інформацію за алгоритмом:

- Що я бачу/чую?
- Чи є упередженість або маніпуляція?
- Які висновки можу зробити?

Прикладом для такого завдання в контексті боїв за Іловайськ може бути розгляд двох новинних сюжетів (українського і російського телеканалів) про «Іловайський котел». Темою сюжетів можуть бути і перебіг операцій з штурму міста українською стороною, розстріл «зеленого коридору», участь регулярних підрозділів ВС РФ в цих подіях та втрати української сторони.

Завданням для учнів буде наступне:

- Дізнайтесь які терміни використовують журналісти;
- Проаналізуйте як подаються сторони конфлікту;
- Яка інформація замовчується.

У педагогічній практиці джерела доцільно використовувати через різні формати опрацювання, що сприяють глибшому розумінню теми. Зокрема, ефективною є індивідуальна робота з окремими джерелами, що дозволяє зосередитись на деталях зображеного чи відзнятого матеріалу. Робота з парою джерел однієї тематики сприяє порівняльному аналізу та формуванню умінь виявляти спільні риси та відмінності. Опрацювання групи візуальних матеріалів дає змогу учням вибудовувати хронологічну послідовність подій або встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Водночас поєднання текстових, відео- та фото джерел в єдиному навчальному блоці забезпечує комплексне розкриття теми, формуючи цілісне уявлення про історичні чи суспільні явища та розвиваючи навички інтегративного мислення [50, с.204].

Для розвитку інформаційної компетентності учнів ефективним є впровадження інтерактивних форм організації навчального процесу, зокрема уроків-бесід, диспутів, прес-конференцій, уроків-змагань чи консиліумів [64, с.381]. Такі заняття стимулюють активну пізнавальну діяльність, сприяють розвитку вміння добирати, перевіряти й критично осмислювати інформацію з різних джерел. Наприклад, під час уроку-бесіди на тему «Інформаційна безпека в цифровому суспільстві: російські фейки» учні можуть не лише обговорити загрози фейкових новин, а й навести конкретні приклади з сучасних медіа та запропонувати шляхи перевірки їх достовірності. Особливого значення набуває проведення диспутів і прес-конференцій, які розвивають навички аргументованого висловлювання думок, інформаційного добору та відповідальної комунікації. Формат прес-конференції («Іловайський котел і Мінськ-1»), в якій одні учні виступають у ролі журналістів, а інші – експертів або посадових осіб, створює ситуацію, максимально наближену до реального комунікативного простору, вимагає підготовки достовірних даних, перевірки фактів та оперативного реагування на запитання.

Урок-консиліум може бути присвячений обговоренню суспільно важливого питання — впливу медіа на думку міжнародної спільноти щодо оточення українських військових під Іловайськом – з аргументованими виступами

«експертів» і спільним напрацюванням колективної позиції. Усі ці форми сприяють глибшому усвідомленню ролі інформації в сучасному світі та формуванню відповідального, свідомого користувача інформаційного простору.

Урок-дебати є ефективною формою організації навчального процесу, що сприяє розвитку критичного мислення, вміння аргументовано висловлювати позицію та працювати з різними джерелами інформації [70, с.141]. Такий урок передбачає попередній поділ учнів на групи, які представляють протилежні точки зору на певну проблему. Наприклад, у межах теми «Іловайський котел: військова стратегія чи політична трагедія?» одна група може захищати офіційну версію подій, ґрунтуючись на державних джерелах та свідченнях військових, інша – аналізувати помилки командування та міжнародний контекст. Учні готують промови, добирають факти, статистику, візуальні матеріали, щоб підтвердити свою позицію.

Під час уроку-дебатів учні не лише демонструють знання, а й навчаються слухати опонентів, ставити запитання, перевіряти достовірність інформації. Учитель виступає як модератор, забезпечуючи дотримання регламенту й правил академічної дискусії. Наприкінці заняття можливе підбиття підсумків: голосування за найпереконливішу позицію, рефлексія щодо процесу обговорення, обговорення того, як мас-медіа формують громадську думку про історичні події. Такий формат уроку дозволяє поєднати набуті знання з практикою громадянського діалогу та формуванням активної позиції в суспільстві.

Метод сторітеллінгу в освіті – це техніка, яка полягає у використанні розповідей для передачі інформації, розкриття тем чи концепцій, сприяючи глибшому засвоєнню матеріалу через емоційний вплив [30]. На відміну від традиційних лекцій чи презентацій, сторітеллінг залучає учнів до активного слухання та сприйняття навчального матеріалу через історії, які можуть бути реальними або вигаданими, але завжди мають зв'язок з темою уроку. Наприклад, під час вивчення історії Іловайської трагедії, вчитель може розповісти історію конкретного військового, що пережив ті події, його особисті переживання, вибір і

втрата, тим самим допомагаючи учням не лише зрозуміти факти, а й відчувати емоційну складову цієї трагедії.

Метод сторітеллінгу особливо ефективний для розвитку критичного мислення, оскільки він стимулює учнів до аналізу, рефлексії та обговорення побаченого або почутого [45, с.68].

Використання цього методу дозволяє учням краще осмислювати інформацію, ставити питання, шукати відповіді та створювати власні інтерпретації ситуацій. Наприклад, у контексті уроку з історії, розповідь про конкретні історичні події може бути доповнена документальними відео або свідченнями учасників, що дозволяє учням не тільки дізнатися факти, але й спробувати уявити себе на місці героїв цих історій, що посилює емоційну залученість і глибше розуміння теми.

Розвиток інформаційної компетентності тісно пов'язаний із формуванням соціально-емоційних навичок, зокрема емпатії, емоційного інтелекту та комунікації. Рефлексія як складова навчального процесу не лише сприяє усвідомленню власної діяльності під час роботи з інформацією, а й підтримує міжособистісну взаємодію. Згідно зі звітом Promethean (2023–2024), більшість педагогів відзначають, що цифрові технології ефективно сприяють задоволенню соціально-емоційних потреб учнів у процесі розвитку їхньої інформаційної компетентності [23].

Рефлексивними формами навчання можуть бути есе, «лист у майбутнє», «думки вголос». Суть: осмислення власного ставлення до події, моральних уроків історії. Приклад завдань:

-Написати есе: «Що я відчуваю, дізнавшись про Іловайськ?»

-«Лист солдату» — вправа на емпатію та особистісну рефлексію.

Результат: розвиток ціннісного ставлення до історії, здатності до морального вибору.

Проведене дослідження засвідчило, що ефективне формування інформаційної компетентності в учнів можливе за умови цілеспрямованого використання сучасних педагогічних технологій, зокрема проблемного навчання, проєктної діяльності, рефлексії та цифрових інструментів. Запропонована

методика, реалізована на прикладі вивчення подій війни, дозволила поєднати роботу з історичними джерелами, розвиток критичного мислення та практичні навички пошуку, аналізу й представлення інформації.

У ході використання запропонованих методів і засобів навчання учні продемонструють зростання рівня інформаційної компетентності, що проявиться у вміннях формулювати запити, критично оцінювати джерела, узагальнювати факти та створювати власні освітні продукти. Це свідчить про дієвість обраних методичних підходів і важливість інтеграції інформаційної компетентності в зміст історичної освіти.

Отже, методика формування інформаційної компетентності повинна ґрунтуватися на засадах інтерактивності, міжпредметної інтеграції та емоційно-ціннісного ставлення до знань, що забезпечує не лише засвоєння інформації, а й розвиток здатності осмислено й відповідально діяти в сучасному інформаційному просторі.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило комплексно проаналізувати як військово-політичні події початку російсько-української війни, зокрема Іловайську операцію 2014 року, так і визначити методичні підходи до формування інформаційної компетентності в учнів на основі вивчення історичних подій. Всі поставлені завдання було реалізовано відповідно до мети та структури роботи.

У першому розділі проаналізовано загальну політичну й військову ситуацію в Україні на початку війни. Після Революції Гідності 2013–2014 років Україна опинилася у вкрай нестабільній ситуації: ослаблена влада, деморалізовані силові структури, зростаюча зовнішня загроза з боку Росії. Анексія Криму в березні 2014 року стала першим актом прямої агресії, а згодом розпочалося розгортання бойових дій на Донбасі. У цьому контексті дії російської сторони носили гібридний характер: одночасне використання регулярних військ, найманців, озброєних угруповань та потужної інформаційної кампанії з метою дестабілізації ситуації в Україні.

У другому розділі детально розглянуто Іловайську операцію як один із ключових епізодів війни, що увійшов у сучасну історію України як трагедія й водночас як символ героїзму. Встановлено, що бої за Іловайськ у серпні 2014 року відбувалися в умовах недостатньої координації між силовими структурами, при істотній перевазі російських регулярних підрозділів, які вторглися на територію України. З аналізу бойових дій випливає, що українські підрозділи продемонстрували високу бойову стійкість і мужність, однак в умовах оточення були змушені погодитися на домовленість про «зелений коридор», яка, як згодом з'ясувалося, була цинічно порушена російською стороною. Наслідком стала загибель сотень українських воїнів, поранення, полон та глибока психологічна й суспільна травма.

Ці події мали не лише військове, а й політичне значення. Саме після Іловайської трагедії міжнародна спільнота активізувала свою увагу до конфлікту в Україні. Водночас у середині країни почалися глибші реформи в ЗСУ,

налагодження системи управління та підготовки військових кадрів. Таким чином, попри важкі втрати, Іловайськ став своєрідним каталізатором змін.

У третьому розділі розглянуто теоретичні засади формування інформаційної компетентності, що є однією з ключових у сучасному освітньому процесі. Уміння працювати з інформацією — знаходити, аналізувати, перевіряти її достовірність, трансформувати в нові форми подання — є необхідною умовою повноцінного функціонування особистості в умовах інформаційного суспільства. Особливе значення ця компетентність має в контексті вивчення історії, адже саме через історичну інформацію формується критичне мислення, ціннісні орієнтири й здатність до осмислення минулого.

Зазначено, що важливими чинниками у формуванні інформаційної компетентності є: розвиток критичного мислення, уміння формулювати інформаційні запити, здатність аналізувати джерела, порівнювати різні точки зору, створювати власні інформаційні продукти. Розглянуто також значення емоційно-соціальних аспектів навчання, включаючи рефлексію, як умову гармонійного поєднання академічної та особистісної складової освітнього процесу. Технології, за свідченням сучасних досліджень, є не лише джерелом інформації, а й інструментом підтримки емоційної залученості учнів, що позитивно впливає на їхню мотивацію та результативність.

У четвертому розділі було запропоновано та апробовано методику формування інформаційної компетентності учнів на прикладі вивчення Іловайської операції. Результати практичної частини довели, що поєднання проєктного, проблемного та інтерактивного підходів дозволяє не лише поглибити знання учнів з історії, а й розвинути їхні інформаційні вміння. Учні виконували завдання, які вимагали пошуку та аналізу джерел, створення презентацій, постерів, проведення досліджень — усе це сприяло формуванню в них навичок самостійної аналітичної діяльності.

Значна увага приділялась також формуванню вмінь перевіряти достовірність інформації, уникати маніпуляцій, критично мислити. У результаті проведеного дослідження виявлено підвищення рівня сформованості інформаційної

компетентності, що підтверджується як якістю виконаних учнями проєктів, так і зростанням їхньої активності в навчальному процесі.

Загалом зроблені в роботі висновки дозволяють стверджувати, що поєднання історичного змісту, пов'язаного з подіями новітньої української історії, з формуванням ключових компетентностей, зокрема інформаційної, є перспективним напрямом сучасної шкільної освіти. Такий підхід не лише формує знання, а й виховує свідомих громадян, здатних діяти відповідально в інформаційному просторі, критично оцінювати події та активно долучатися до розбудови суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Законодавчі та нормативні документи, навчальні програми

1. Державний стандарт базової середньої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Історія України. Всесвітня історія. Навчальна програма для 6–11 класів закладів загальної середньої освіти : затверджено МОН України. 3.08.2022 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/56138/> (дата звернення: 20.05.2025).
3. Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 688 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF> (дата звернення: 20.05.2025).
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення суверенітету та захисту територіальної цілісності України : законопроект Кабінету Міністрів України від 29.08.2014 р. № 4561а [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/4561a> (дата звернення: 20.05.2025).
5. Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 30.07.2024 р. № 1072 [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/nakaz-1072-vid-30-07-2024> (дата звернення: 20.05.2025).
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 27.09.2017 р. (№ 178–179). С. 10–22.
7. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р [Електронний ресурс]. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

8. Про схвалення Національної стратегії сприяння розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/386-2013-p> (дата звернення: 20.05.2025).
9. Стенограма засідання РНБО, 17.02.2016 р. *Секретар СНБО* [Електронний ресурс]. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/28-2015-58557383/58557383#3> (дата звернення: 20.05.2025).

Опубліковані медійні матеріали

10. 6-я танкова бригада РФ. Частина 2. 28.09.2015 р. – (рос.). URL: <https://web.archive.org/web/20160730063344/http://sled-vzayt.livejournal.com/3968.html> (дата звернення: 20.05.2025).
11. Аналіз бойових дій в районі Іловайська після вторгнення російських військ 24–29 серпня 2014 року. *Міністерство оборони України*. 10.10.2015 р. [Електронний ресурс]. URL: <https://web.archive.org/web/20151117100807/http://www.mil.gov.ua/news/2015/10/19/analiz-ilovausk--14354/> (дата звернення: 20.05.2025).
12. Іловайськ 2014. Фільм. 17.11.2019 р. (рос.). URL: https://www.youtube.com/watch?v=_YxTqC1-RYo&rco=1 (дата звернення: 20.05.2025).
13. Іловайський котел: 366 вбитих, хронологія подій. *Газета.ua*. 29.08.2017 р. URL: https://gazeta.ua/articles/donbas/_ilovajskij-kotel-366-zagiblih-hronologiya-podij/790133 (дата звернення: 20.05.2025).
14. Когнітивна психологія: визначення, основні методи та ідеї. *WebDS Science*. URL: <https://wdss.com.ua/kognitivna-psixologiya-viznachennya-osnovni-metodi-ta-ide%D1%97/> (дата звернення: 20.05.2025).
15. Коли Боги війни ставлять точку... У. *Ukrainian Military Pages*. 10.03. 2016 р. URL:

- <https://web.archive.org/web/20170829204913/http://www.ukrmilitary.com/2016/03/t ochka-u.html> (дата звернення: 20.05.2025).
16. Коли реально російська армія зайшла на Донбас. *Фраза.юа*. 22.09.2017 р. URL: <https://frazza.com/analytics/262740-hroniki-vtorzhenija-kogda-realno-russkaja-armija-voshla-na-donbass> (дата звернення: 20.05.2025).
 17. Комбриг не вийшов з бою. Як загинув командир 51-ї бригади. *Ukrainian Military Pages*. 18.07.2016 р. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2016/07/pyvovarenko.html> (дата звернення: 20.05.2025).
 18. Лист Януковича до Путіна з проханням ввести війська. *Укрінформ*. 18.01.2017 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2159082-list-anukovica-do-putina-z-prohannam-vvesti-vijska.html> (дата звернення: 20.05.2025).
 19. Нацгвардія відправила в Іловайськ підкріплення та важку техніку. *Українська правда*. 21.08.2014 р. URL: <https://web.archive.org/web/20160811032351/http://www.pravda.com.ua/news/2014/08/21/7035399/> (дата звернення: 20.05.2025).
 20. Новий податковий кодекс зменшить кількість найманих працівників з 10 до 2. *Відомості*. 28.10.2010 р. URL: <https://vidomosti-ua.com/economics/15805> (дата звернення: 20.05.2025).
 21. Про Іловайськ, другий фронт і п'яту колону. *УНІАН*. 15.09.2014 р. URL: <https://web.archive.org/web/20160811032351/http://www.pravda.com.ua/news/2014/08/21/7035399/> (дата звернення: 20.05.2025).
 22. Прокопчук М. М. Формування в учнів інформаційної компетентності на уроках історії. URL: http://www.myhailo-prokopchuk.edukit.mk.ua/dosvid/formuvannya_v_uchniv_informacijnoi_kompetentnosti_iz_zastosuvannyam_zasobiv_naohnosti/ (дата звернення: 20.05.2025).
 23. Рефлексія у навчанні: дієві методики та потреби. *Promethean World Україна*. 05.08.2023 р. URL: <https://prometheanworld.com.ua/refleksiya-u-navchanni-diyevi-metodyky-ta-potreby/> (дата звернення: 20.05.2025).

24. Росовська Л. П. Формування інформаційної компетентності на уроках історії. *Всеосвіта*. 23.02.2020 р. URL: <https://vseosvita.ua/library/formuvanna-informacijnih-kompetentnostej-na-osnovi-riznomanitnih-dzerel-informacii-na-urokah-istorii-212567.html> (дата звернення: 20.05.2025).
25. Серпень 2014. Іловайськ. Частина I. Невиправдані сподівання на перемогу. *Ukrainian Military Pages*. 20.09.2015 р. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2015/09/ilovajsk1.html> (дата звернення: 20.05.2025).
26. Серпень 2014. Іловайськ. Частина II. Чому добровольчі батальйони, а не ЗСУ пішли на штурм. *Ukrainian Military Pages*. 20.09.2015 р. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2015/09/ilovajsk2.html> (дата звернення: 20.05.2025).
27. Серпень 2014-го. Іловайськ. Частина III. Спроба деблокади 27–28 серпня. *Ukrainian Military Pages*. 20.09.2015 р. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2015/09/ilovajsk3.html> (дата звернення: 20.05.2025).
28. Солдати армії Росії на бойових позиціях в Іловайському котлі 29 серпня 2014. *Дорожній контроль*. 15.09.2014 р. URL: <https://roadcontrol.org/> (дата звернення: 20.05.2025).
29. Стислий опис подій від начальника штабу. Міністерство оборони України. 02.05.2015 р. URL: <https://web.archive.org/web/20150402130548/http://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2014/12/29/nachalnik-shtabu-ato-viktor-nazarov-shhob-tam-ne-kazali-lupili-rosiyan-mi-duzhe-serjozno/.ua/news/4561a> (дата звернення: 20.05.2025).
30. Сторітеллінг – ефективний метод навчання та виховання. *Блог методистів*. 07.11.2017 р. URL: <https://metodysty.blogspot.com/2017/11/storitellinh-efektyvnyi-metod.html> (дата звернення: 20.05.2025).
31. Тинченко Я. Іловайськ. Частина IV. Чому і як виходила з оточення «північна» група генерала Руслана Хомчака. *Український тиждень*. 03.09.2015 р. URL: <https://tyzhden.ua/serpen-2014-roku-ilovajsk-chastyna-iv-chomu-i-iak-vykhodyla-z-otochennia-pivnichna-hrupa-henerala-ruslana-khomchaka/> (дата звернення: 20.05.2025).

32. У чому звинувачують полковника Без'язикова. *Цензор.НЕТ*. 03.09.2017 р.
URL:
https://censor.net/ru/resonance/453865/u_chomu_zvinuvachuyut_polkovnika_bezya_zikova (дата звернення: 20.05.2025).
33. Язык державного каналу. *Україна молода*. 7.04.2010 р. URL:
<https://umoloda.kyiv.ua/number/1630/116/57475/> (дата звернення: 20.05.2025).
34. Як російські війська 23-го серпня заходили на Донбас. *Тиждень.ua*. 23.12.2014 р. URL:
<https://web.archive.org/web/20161207222454/http://tyzhden.ua/Society/126003>
(дата звернення: 20.05.2025).

Спогади

35. Двоє у полі воїни. *LB.ua*. 05.09.2014 р. URL:
https://lb.ua/society/2014/09/05/278436_dvoe_pole_voini.html (дата звернення: 20.05.2025).
36. Зіненко Р. А. Війна, якої не було. Хроніка Іловайської трагедії. Частина перша. Харків : *Фоліо*, 2022. 448 с.
37. Зіненко Р. А. Війна, якої не було. Хроніка Іловайської трагедії. Частина друга. Харків : *Фоліо*, 2022. 512 с.
38. Каліновська, О., Криштопа, О., Назаренко, Є., Трохимчук, В., Феденко, Д. Неоголошена війна: Невідомі факти і хроніки АТО. Харків: *Клуб сімейного дозвілля*, 2015. 512 с.
39. Полковник Ковальський: «Российский Т-72Б3 мы захватили неожиданно для самих себя...». *Цензор.НЕТ*. 27.08.2015 р. URL: <https://censor.net/ru/r349305> (дата звернення: 20.05.2025).
40. Росіяни полонених розстрілювали або здавали в ДНР. *Громадське радіо*. 1.07.2015 р. URL:
<https://web.archive.org/web/20170410214328/https://hromadskeradio.org/lyudi-donbasu/rosiyani-polonениh-rozstrilyuvali-abo-zdavali-v-dnr-boiec-pro-ilovaysk>
(дата звернення: 20.05.2025).

41. Росіяни просили почекати 15 хвилин. Генерал наказав нам стріляти і йти на прорив. *LB.ua*. 12.09.2014 р. URL:
https://lb.ua/society/2014/09/12/279018_general_prikazal_atakovat.html (дата звернення: 20.05.2025).
42. Як брали депо 19 серпня 2014-го – позивний Адвокат. *Цензор.НЕТ*. 21.07.2017р. URL:
https://censor.net/ru/resonance/448487/yak_brali_depo_lovayiska_19_serpnya_2014_go_pozivnyi_advokat (дата звернення: 20.05.2025).

Монографії та статті

43. Баловсяк Н. В. Організаційно-педагогічні умови формування інформаційної компетентності. *Вісник Луганського педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. 2005. № 4. С. 21-26.
44. Бенчук В. О., Грицюк В. М. Перші бої за Іловайськ у серпні 2014 року. *Воєнно-історичний вісник*. Київ : Нац. ун-т оборони України, 2019. С. 37–54.
45. Братко М. Сторітелінг як ефективна технологія викладання курсу «Лідерство в освіті» для магістрів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2022. № 1(70). С. 68–75.
46. Війна на Донбасі. 2014–2018 рр. : зб. наук. праць за матеріалами IV Всеукр. наук. військ.-істор. конф., 11 квітня 2019 р. Київ : Нац. військово-істор. музей України, 2019. 264 с.
47. Вітюк М. Використання методу проєктів на уроках історії. *ΛΟΓΟΣ. THE ART OF SCIENTIFIC MIND*. 2019. № 3. С. 54–55.
48. Гай-Нижник П. П. (керівник проєкту, упоряд. і наук. ред.) та ін. Агресія росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики. Київ : МП Леся, 2016. 586 с.
49. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт. Київ : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2017. 496 с.
50. Єфремова Г. Ю. Формування інформаційної компетентності в учнів засобами наочних джерел в курсі всесвітньої історії. *Таврійський вісник освіти*. Херсон : Херсон. акад. неперерв. освіти, 2016. № 56. С. 199-205.

51. Залізняка Л. Л. Україна та Росія: війна цивілізацій. *Універсум: журнал політології, футурології, економіки, науки та культури*. 2017. № 3-4 (281-282). С. 4-11.
52. Лазарович М. Душу й тіло ми положим за нашу свободу: Україна в боротьбі проти збройної агресії Російської Федерації (2014–2018 роки). Ічня : Формат, 2018. 340 с.
53. Лазарович М. Російсько-українська війна (2014-2017 роки) : короткий нарис. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 2017. 240 с.
54. Медіаосвіта в школі та на уроці: основи і приклади / за заг. ред. В. Ф. Іванова ; пер. з нім. В. Климченка. Київ : Академія укр. преси, Центр вільної преси, 2020. 405 с.
55. Михайлюк, О. Соціокультурний підхід як методологія історичного дослідження. *Український селянин*. 2016. Вип.16. С. 9-14.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrse_2016_16_4
56. Мороз П., Мороз І. Функції шкільного підручника історії в умовах дослідницького навчання. *Проблеми сучасного підручника*. 2016. Вип. 16. С. 223–236.
57. Нікора А. О. Формування предметно-історичних компетенцій як результат навчальної діяльності учнів. *Освітній вимір*. 2012. Т. 34. С. 189–197.
58. Онищенко В., Онищенко Т. Роль інформаційних технологій у сучасній освіті. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2017. Вип. 75(І). С. 179–185.
59. Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті. *Історія в школах України*. 2007. № 6. С. 3–12.
60. Руснак І. В., Сухомлин О. М. Біла книга антитерористичної операції. Київ : Нац. ун-т оборони України, 2017. 162 с.
61. Ручок А., Чернола А. Національна система і оборона. *Український центр економічних і політичних досліджень*. 2016. № 9–10. 108 с.

62. Тележинська А. О. Використання комп'ютерно-орієнтованих технологій у процесі викладання історії у ЗНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців*. 2013. Вип. 36. С. 53-56.
63. Шапорова Ю. В. Формування ключових компетентностей учнів на уроках історії та правознавства через використання методів і прийомів інтерактивних технологій. – 2018. – 22 с. URL: https://shapорова.blogspot.com/p/blog-page_20.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.05.2025).
64. Шевчук Л.М Формування інформаційної компетентності в сучасних школярів. *Наукові записки Бердянського держ. пед. ун-ту*. 2015. Вип. 3. С. 379–384.

Енциклопедичні і довідкові видання

65. Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова редкол.), Г. В. Боряк (заст. голови), Я. В. Верменич, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський, В. М. Даниленко, Л. О. Зашкільняк, С. В. Кульчицький (заст. голови), О. Є. Лисенко, О. П. Реєнт, О. С. Рубльов (відп. секр.), О. П. Толочко, О. А. Удод, Л. Д. Якубова, О. В. Ясь. НАН України. Інститут історії України.- К.: "Наукова думка", 2021. 773 с.

Підручники і посібники

66. Грітченко А. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті і науці : електрон. навч.-метод. посіб. Умань : УДПУ, 2021. 122 с.
67. Громадська спілка «Освіторія». Путівник онлайн-курсу «НУШ: базова середня освіта» [Електронний ресурс]. URL: <https://osvitoria.university/courses/ZSjaMgJDF/> (дата звернення: 20.05.2025).
68. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році : затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 р. № 289 [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66d/ffe/c4c/66dffec4c92d2958213439.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
69. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. Харків : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 2002. 400 с.

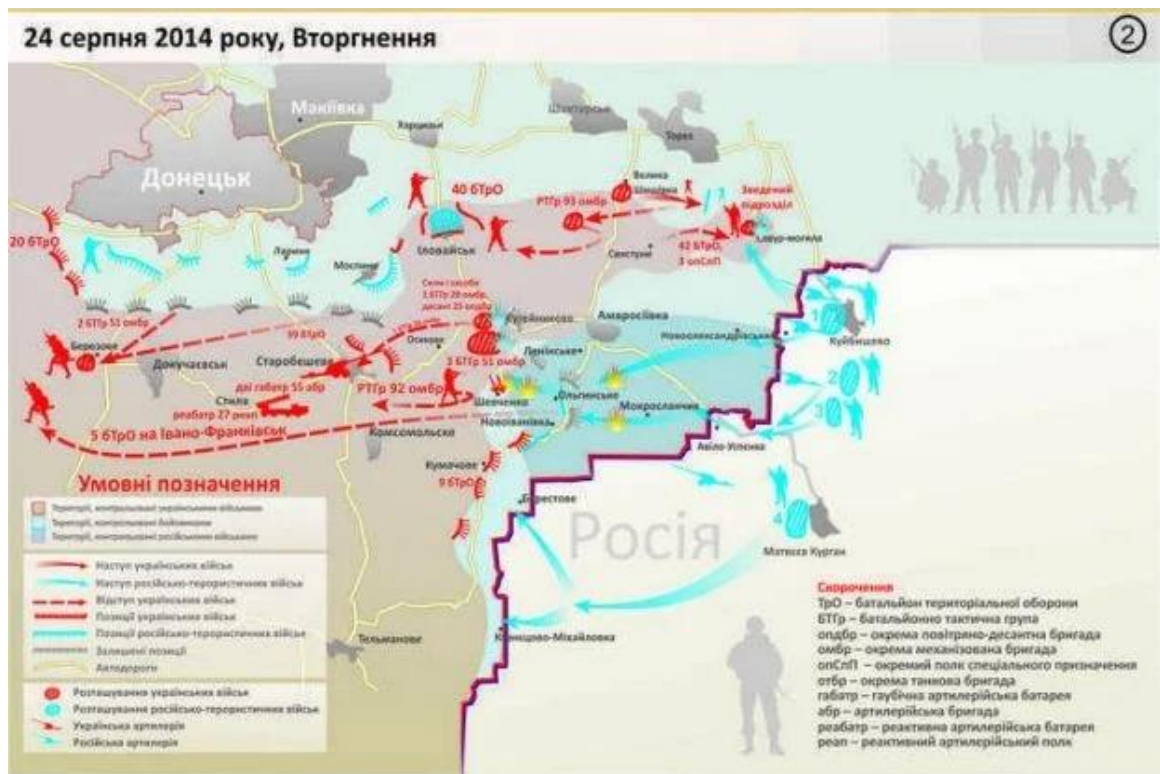
70. Пометун О. І., Гупан Н. М. Методика розвитку критичного мислення учнів ліцею на уроках історії: методичний посібник [Електронне видання]. Київ : *КОНВІ ПРІНТ*, 2021. 250 с.
71. Пометун О. І., Гупан Н. М. Практичні заняття з історії в основній школі : метод. посіб. Київ : *КОНВІ ПРІНТ*, 2018. 160 с.
72. Рудюк В. Є. Компетентнісно зорієнтовані завдання з історії як засіб формування творчої особистості учня. Історія України. 9 клас : метод. посіб. Білогір'я, 2017. 79 с.

Іншомовні джерела

73. De Abreu B. Skills for Life: Media Literacy and Critical Thinking [Електронний ресурс]. Inter-American Development Bank. 2021. URL: <https://publications.iadb.org/en/skills-life-media-literacy-and-critical-thinking> (дата звернення: 20.05.2025).

Джерело: «Іловайський котел»: Міноборони оприлюднило детальний аналіз оточення і боїв з росіянами [Електронний ресурс]. *УНІАН*.
URL: <https://www.unian.ua/war/1156450-ilovayskiy-kotel-minoboroni-oprilyudnilo-detalniy-analiz-otochennya-i-bojiv-z-rosiyanami-infografika.html> (дата звернення 20.05.2024)

А.2. 24 серпня 2014 року. Вторгнення.



Джерело: «Іловайський котел»: Міноборони оприлюднило детальний аналіз оточення і боїв з росіянами [Електронний ресурс]. УНІАН.

URL: <https://www.unian.ua/war/1156450-ilovayskiy-kotel-minoboroni-oprilyudnilo-detalniy-analiz-otochennya-i-bojiv-z-rosiyanami-infografika.html> (дата звернення 20.05.2024)

А.3. 29 серпня 2014 року. Вихід українських підрозділів з Іловайська.



Джерело: «Іловайський котел»: Міноборони оприлюднило детальний аналіз оточення і боїв з росіянами [Електронний ресурс]. УНІАН.

URL: <https://www.unian.ua/war/1156450-ilovayskiy-kotel-minoboroni-oprilyudnilo-detalniy-analiz-otochennya-i-bojiv-z-rosiyanami-infografika.html> (дата звернення 20.05.2024)

План-конспект уроку з предмету «Історія України»

Урок: 80

Дата: 21.04.2025

Клас 11

Тема. Практичне заняття. Події, що змінили країну: від анексії Криму до трагедії в Іловайську.**Мета:****навчальна:**

- Поетапно розглянути початок російсько-української війни. Розглянути події від анексії Криму до Іловайської трагедії; /хронологічна, інформаційна
- Висвітлити причини початку російської агресії, в гібридній війні росії; /інформаційна, аксіологічна
- Сформувати в учнів уявлення про вплив добровольчих батальйонів на хід бойових дій під час гібридної війни на Донбасі; /інформаційна, логічна
- Розкрити перебіг Іловайської операції та обставини трагедії; / хронологічна, інформаційна, логічна

розвивальна:

- Формувати пам'ять учнів, набути під час вивчення та повторення навчального матеріалу(на основі досліджень та усних відповідей); /хронологічна, інформаційна.
- Розвивати просторову компетентність (робота з мапами, синтез і висунення гіпотез на основі картографічного матеріалу); /просторова, логічна
- Сприяти розвитку логічної компетентності (через аналіз чутливої та суперечливої інформації, щодо подій 2014 року); /логічна, інформаційна

- Формувати навички аналізу історичних джерел: документів, свідчень очевидців, карт, відеоматеріалу;
/інформаційна
- Розвивати аксіологічну компетентність (відповіді на питання, що стосуються причин початку російської агресії, її характер, засобів які застосовувались для проведення гібридної війни); /аксіологічна
- Розвивати мовленнєву компетентність (відповіді на усні запитання, дискусії, відповіді на проблемні та розгорнуті запитання); /мовленнєва
- Сприяти формуванню вміння здобувачів освіти аналізувати, перевіряти, співставляти інформацію, вміння розпізнавати фейки та пропаганду в умовах гібридної війни; /логічна, інформаційна, соціальна
- Розвивати громадянську компетентність (висвітлення специфіки взаємозв'язку російської пропаганди та процесів в українському суспільстві, причини початку російської агресії, аналіз причин Іловайської операції, аналіз перебігу Іловайської операції); /громадянська
- Аналіз статистичних даних щодо воєнних подій та втрат; /логічна, математична

виховна:

- Формувати в учнів патріотизм та почуття національної гідності (на основі подій початку гібридної агресії РФ);
/громадянська, інформаційна
- Виховувати активну громадянську позицію та сприяти майбутній соціалізації; /громадянська, соціальна
- Формувати толерантність до різних точок зору (за допомогою аналізу джерел та аргументації своїх точок зору);
/інформаційна, мовленнєва
- Піднести учнів до самостійного висновку уроку про наслідки війни для українського народу; / інформаційна, соціальна, здоров'язберігаюча

Тип уроку: комбінований урок.

Обладнання: підручник «Історія України», 11 клас, Власов.В.С., Кульчицький С.В., 2019, карта перебігу бойових дій, дошка та крейда, засоби для здійснення записів(папір та ручка), проектна дошка для презентацій(за наявності для демонстрації карт), ситуативно: смартфони або інші гаджети учнів.

Основні терміни: добробат, гібридна війна, окупація, НЗФ, війна, тимчасово окупована територія.

План уроку

1. Окупація Криму.
2. Початковий етап російської агресії на сході України.
3. Іловайська операція.

Хід уроку

Час	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв.	I. Організаційний етап.	Взаємне привітання. Перевірка готовності до уроку. Повідомлення теми уроку.		
7 хв.	II. Перевірка домашнього завдання.		Усне опитування: 1. Яку епоху ми вивчаємо?	<i>Хронологічна</i> <i>логічна</i> <i>логічна</i>

			2. Чим закінчилась Революція Гідності? 3. Що стало причиною Революції Гідності? 4. Які міжнародні договори та угоди порушила росія анексувавши Крим? 5. Яка була реакція світової спільноти на події Революції Гідності? 6. Хто такі герої “Небесної Сотні”?	<i>логічна</i> <i>аксіологічна</i> <i>аксіологічна</i>
3 хв.	III. Мотиваційний етап.		Метод «Коло ідей» Які події, на вашу думку, змінили хід новітньої історії України? Метод «Мікрофон» Яку подію ви вважаєте найтрагічнішою в війні на сході України?	<i>Хронологічна</i> <i>внутрішньо</i> <i>предметні</i> <i>аксіологічна</i> <i>логічна</i> <i>інформаційна</i> <i>просторова</i> <i>комунікативна,</i> <i>мовленнєва,</i> <i>логічна</i>

2 хв.	IV. Актуалізаційний етап		-Що ви знаєте про події, що сталися в Україні навесні 2014 року? -Як ви розумієте термін Анексія? -Які території України вперше зазнали зовнішнього втручання? -Що ви знаєте про добровольчі батальйони?	<i>Внутрішньо предметні</i> <i>Інформаційна</i> <i>логічна</i> <i>Просторова</i> <i>Логічна</i>
20 хв.	V. Етап вивчення нового матеріалу	Сьогоднішній урок буде проведено у вигляді «Бортового журналу». Для вас це буде можливістю зануритись у історію початкового етапу агресії рф. Ви проаналізуєте окупацію Криму, початковий етап АТО на сході України та події боїв за Іловайськ. Давайте разом подорожуємо в часі та дослідимо основні дати та ключові події цього періоду. Клас ділиться на 3 групи, які опрацьовують джерела.	https://youtu.be/BjqmUvun0uU?si=ld_etQIbKSd2k85Z Аналіз відеохроніки 1. Які емоції викликає у вас побачене? 2. Який період показано на відео? 3. Хто і з якою ціллю створив це відео? Складові бортового журналу Презентація: варто описати основні події, дати та особливості вказаної	<i>Інформаційна</i> <i>Громадянська</i> <i>Громадянська</i> <i>Хронологічна</i> <i>Логічна</i>

	Група 1. Окупація Криму. Взимку 2014 року перші підрозділи ВС рф перетнули кордон з Україною, та розпочали гібридну війну. Українське суспільство та ЗС України не були готові до таких викликів. Група 2. Початковий етап російської агресії на сході України. Починаючи з березня 2014 року на південному-сході України розпочали діяти російські підрозділи НЗФ. Як наслідок розпочалась АТО, яка за короткий термін змогла стабілізувати ситуацію. Група 3. Іловайська операція. Станом на серпень 2014 р. вдалось значно звузити територію, яка перебувала під контролем НЗФ. Було звільнено Слов'янськ та Маріуполь.	теми. Варто використовувати фотографії, відеозаписи, аудіозаписи, графіки. Вебсайт: може містити спогади, медійні матеріали, інтерактивні картки, фото, відео, інформацію про діячів. Вимоги: чітка навіція, візуально привабливий дизайн, використання тематичних кольорів. Використання веб-білдерів, CMS, програмування. Листівки на яких зображені основні факти, відомості, хронологія подій. Створення інтерактивної мапи з основними локаціями та подіями. Дослідити діяльність російської пропаганди. Дослідити факти участі регулярних російських військ.	<i>Аксіологічна</i> <i>Громадянська</i> <i>інформаційна</i> <i>комунікаційна</i> <i>Логічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Інформаційна</i>
--	--	---	--

		Контроль над м.Іловайськ дозволив би блокувати м.Донецьк. Саме в цей період кордон України перетнули перші регулярні російські сили.	Розповсюдити матеріали проекту в умовах, шкільних та позакласних заходів для молодших класів.	Логічна Логічна Інформаційна Комунікаційна
5 хв.	VI. Систематизація знань		Метод “Мікрофон” 1. В чому були перші прояви агресії рф? Як це відбувалось? Чому, на вашу думку, ЗС України не змогли зупинити агресію росії в Криму? 2. Чому гібридні війська рф діяли саме на південному сході України? Які були успіхи і невдачі України в боротьбі проти них? 3. В чому була стратегічна роль м.Іловайськ? Яка була роль росіян в цих подіях? Чому війська України потрапили в оточення?	Логічна Хронологічна Аксіологічна Логічна Аксіологічна Аксіологічна Логічна

4 хв.	VI. Висновки	- Російська агресії в Криму була порушенням всіх міжнародних прав і норм. Через фактичне знищення В.Януковичем ЗС України чинити спротив було майже неможливо. - Вже з березня на сході України діяли підрозділи НЗФ під керівництвом офіцерів російського ГРУ та ФСБ. Завдяки діям українських сил до середини літа вдалось отримати декілька важливих перемог. Відновити контроль над важливими містами. - Необхідність Іловайської операції була обумовлена стратегічним розташуванням міста. Контроль над ним дозволив би заблокувати підрозділи НЗФ в Донецьку. Через втручання регулярних підрозділів ВС РФ українська війська опинились в		<i>Логічна</i> <i>Аксіологічна</i>
-------	--------------	---	--	---

		оточенні, що і призвело до подальшої трагедії. Отже, на сьогоднішньому практичному занятті ми розглянули події початкового етапу АТО. Я сподіваюсь, що ви дізнались про причини та перебіг цих подій. Ще більше хочеться вірити, що ви навчились аналізувати інформацію та ставитись до неї відповідально.		
2 хв.	VII. Домашнє завдання.		Обов'язково ✓ опрацювати параграф 29; ✓ створити інтелект-схему "Російсько-українська війна 2015-2021 рр." Додатково ✓ написати есе на тему: «Моя думка про Іловайську трагедію».	<i>Інформаційна</i>